

لیکدانه وهی شیواز ناسانهی قوتابخانه کانی روانگه و کفری: به سهرنجدان به شیعی شیر کو بیکهس و له تیف هه لمهت

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۶/۲۰ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۹/۱۴

به‌ختیار سه‌جادی^۱

ماموستای به‌شی زما و ئه‌ده‌بی ئینگلیسی و توژی‌ه‌ری نیوه‌کات له توژی‌نگه‌ی کوردستان ناسی،
زانستگای کوردستان

کورتە

ئەم وتارە هەول ئەدات لە هەنگاوی یەکەمدا ئاوێر لە دوو قوتابخانەی شیعی هاجەرخی کوردی لە کوردستانی عێراقدا بداتەوه. بۆ ئەم مەبەستەش دوای ناساندنی قوتابخانەکانی روانگه و کفری، دەست دەکات بە ئاراستەکردنی بابەتی ناوهندیی توژی‌نەوه‌که که بریتییە لە دیاریکردنی مۆرک و تاییه‌تمەندییه شیوازناسانه‌کانی ئه‌و به‌ره‌مانه. ئەو دوو قوتابخانە یه‌ دوو په‌وتی گرنگی ئه‌ده‌بیان له ماوه‌ی نیوان ساله‌کانی ۱۹۷۰ بۆ ۱۹۹۱دا پیکه‌ینا که وه‌کوو قوناغیکێ گرنگی میژووی ئه‌ده‌بی هاجەرخی کوردی له کوردستانی عێراق له قه‌له‌م ده‌دریت. له پیناو ده‌سته‌به‌رکردنی چوارچۆیه‌یه‌کی تیۆریک بۆ ده‌ست‌نیشانکردنی شیوازناسیی به‌ره‌مه‌ شیعییه‌کان، که‌لک له روانگه‌کانی شه‌میس و به‌ تاییه‌ت کتیبی شیوازناسیی لیکۆله‌ری ناوبراو وه‌رگیراوه که بایه‌خ ده‌داتە سێ ئاستی جیای زمانی، ئه‌ده‌بی و هزری له دیاریکردنی مۆرکی شیوازناسانه‌ی به‌ره‌مه‌ ئه‌ده‌بییه‌کاندا. له‌م توژی‌نەوه‌ی به‌رده‌ستدا په‌نجه‌ خراوه‌ته‌ سه‌ر دامه‌زرینه‌ر و ناسراوترین ئه‌ندامی هه‌رکام له قوتابخانه شیعییه‌کان که بریتین له شیرکو بیکه‌س و له‌تیف هه‌لمه‌ت و پاشان به‌ره‌مه‌کانیان به‌ گوێره‌ی بنه‌واشه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی بۆچوونی په‌خنه‌گرانه‌ی ناوبراو لیک‌دراونه‌ته‌وه و جیاوازییه‌کانیان خراونه‌ته‌ روو.

وشه‌گه‌لی سه‌ره‌کی: شیوازناسی، شیعی کوردی، قوتابخانه‌ی روانگه، قوتابخانه‌ی کفری، شیرکو بیکه‌س، له‌تیف هه‌لمه‌ت.

چکیده

این مقاله نخست دو مکتب عمده شعر معاصر کردی، مکتب روانگه و مکتب کفری را معرفی و بررسی می‌کند و سپس به بررسی ویژگی‌های سبک‌شناختی آنها می‌پردازد. مکاتب مذکور دو جریان عمده‌ی ادبی را در فاصله سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۱ در شعر معاصر کردی به وجود آوردند. مبانی نظری این پژوهش در سبک‌شناسی مهم‌ترین آثار این دو حوزه، بر مبنای دیدگاه‌های شمیسا استوار است. بر این اساس، به منظور تعیین ویژگی‌های سبک‌شناختی آثار این دو مکتب، با تکیه بر آثار شیرکو بیکه‌س (از مکتب روانگه) و لطیف هلمت (از مکتب کفری)، سطوح سه‌گانه‌ی زبانی، ادبی و فکری در آثار مذکور بررسی شده است. بر اساس یافته‌های پژوهشی مقاله‌ی حاضر تفاوت‌های سبک‌شناختی بارزی میان آثار این دو شاعر بزرگ گرد قابل ملاحظه است.

کلیدواژه‌ها: سبک‌شناسی، مکتب روانگه، مکتب کفری، شیرکو بیکه‌س، لطیف هلمت.

۱- پیشه‌کی

سهره‌ل‌دانی شیعی نوئی کوردی له عیراقدا بۆ هه‌ول‌ه‌کانی چهند شاعیریکی نوئوخوازی کورد له ناوه‌پراستی سه‌ده‌ی بیستم ده‌گه‌رپته‌وه. له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا چه‌ندین گۆفار و رۆژنامه و کتیب له به‌غدا و سلیمانی ب‌لاو ده‌کرانه‌وه و کیشی نیوان شیعی نوئی و شیعی کلاسیک بۆ یه‌که‌م جار له‌م ب‌لاڤۆکانه‌دا باسیان له‌سه‌ر ده‌کرا. شیخ نووری شیخ س‌ال‌ح وه‌کوو یه‌که‌مین ده‌نگی ده‌ستپیشخه‌ر له په‌وتی نوئی‌ونه‌وه‌ی شیعی کرمانجی ناوه‌پراستا ده‌وریکی به‌رچاوی گیرا و به‌نووسین و ب‌لاو‌کردنه‌وه‌ی چه‌ندین باب‌ه‌ت، پتویستی سهره‌ل‌دان و گه‌شه‌کردنی شیعی نوئی کوردی روون کرده‌وه. ئە‌گه‌رچی شیخ نووری ده‌ستپیکه‌ری ئە‌م په‌وته‌بوو، به‌لام شاعیری به‌ناوبانگی کورد، گۆران، ده‌وری زۆر به‌رچاوی له‌مسۆگه‌رکردن و په‌ره‌سه‌ندنیدا هه‌بوو و زۆربه‌ی لیکۆل‌ه‌ران ئە‌و به‌باوکی شیعی نوئی کوردی ده‌ناسین.

به‌باوه‌ری زۆرپ‌ک له‌ره‌خنه‌گران، شپ‌رکۆ بیکه‌س شاعیری هه‌ره‌گه‌وره‌ی ئە‌و سه‌رده‌مه‌ و ته‌نانه‌ت قۆناغی پاش راپه‌رینیشه. بۆ نموونه، به‌رزان فه‌رح له‌وتاریکیدا ناوی شپ‌رکۆ ده‌خاته پ‌ال ناوی دوو شاعیری گه‌وره‌ی تره‌وه که نالی و گۆرانن و هه‌ر س‌ی شاعیره‌که به‌بنیاتنه‌ری س‌ی گه‌رپانی گه‌وره‌ی ئە‌ده‌بی ناود‌یر ده‌کا و پ‌یی وایه ئە‌و س‌ی شاعیره له‌زۆر رووه‌وه و به‌تایه‌ت له‌باری رووبه‌رووبوونه‌ویان له‌گه‌ل ئایدیۆلۆجی سیاسی یان ئاینیدا جیگه و پ‌نگه‌یه‌کی دیاریان له‌میژوو‌ی ئە‌ده‌بی کوردیدا بۆ خۆیان ده‌سته‌به‌ر کردووه (۱۹۹۹): (۱۳۸). ئە‌گه‌رچی ئاستی ب‌لاوبوونه‌وه‌ی شیعه‌کانی له‌تیف هه‌لمه‌ت مه‌ودایه‌کی که‌متری به‌خۆیه‌وه ب‌نیوه، به‌لام سه‌رنجی په‌خنه‌گرانی پسپۆری راکیشاوه و هه‌ندئ وتاریان له‌سه‌ر شیعه‌کانی ب‌لاو کردۆته‌وه. سه‌باره‌ت به‌ده‌وری گ‌رنگی له‌تیف هه‌لمه‌ت له‌شیعی نوئی کوردیدا عه‌تا قه‌رده‌اغی پ‌یی وایه «له‌تیف هه‌لمه‌ت یه‌ک‌یکه له‌و شاعیرانه‌ی نه‌وه‌ی دوا‌ی گۆران که له‌میژوو‌ی شیعی نوئی کوردیدا جیگای دیار و له‌به‌رچاوی هه‌یه و به‌ره‌مه‌ دیاره‌کانی س‌الانی هه‌فتا‌کانی به‌شداریه‌کی جیدین له‌ئه‌زمونی شیعی کوردی دوا‌ی گۆراندا و یه‌ک‌یکه له‌ده‌نگه‌هه‌ره‌ دیاره‌کانی نه‌وه‌که‌ی خۆی و له‌رووی داهینان و گه‌ران به‌دوا‌ی تازه‌گه‌ری له‌شیعی کوردیدا له‌ریزی پیشه‌وه‌ی هاوچه‌رخه‌کانی

خۆی بووه» (۲۰۰۰: ۱۳۷).

له م توێژینهوهیهدا سه ره تا باسیک ده ربارهی «بارودۆخی سیاسی و کۆمه لایه تی» ی ماوهی نیوان ۱۹۷۰ و ۱۹۹۱ ئاراسته ده کری و دوایی تیشک ده خریته سه ر «پیشینهی فه ره هه نگی» و «پیشینهی ئه ده بی و په وتی گه شه ی شیعی ری نو ی». پاشان، «پیشینهی توێژینه وه» له م باره وه پیشکەش ده کری و تیی دا ئاماره بو لیکوئینه وه ی پیوه نیدار به م بابه ته وه ده کری. له به شی دواییدا، هه ول ده در ی «چوارچی وه ی تیۆریک» ی توێژینه وه ی به رده ست بخریته روو که تیی دا به وردی و به شیوه یه کی راسته و خو ئاماره بو روانگه کان ی شه میسا ده کری سه باره ت به مۆرک و جو ره کان ی شیوا زناسی. پاشان، مژاری سه ره کی و تاره که ئاراسته ده کری که بریتیه له ناساندنی «قوتابخانه ی روانگه» و «قوتابخانه ی کفری» له هه فاکان و هه شتاکانی کوردستانی عیراقدا و «نمونه ی شیعی ری» و ههروه هاش، خسته نه رووی «تایه تمه ندیه شیوا زناسانه کان» ی ئه و قوتابخانه شیعی رانه به ئاوردانه وه له شیعی ری دوو شاعیری گه وه ی کورد، شیپرکو بی که س و له تیف هه لمه ت. شیوا ی وتنه که ئه گه رچی ئه و دوو شاعیره پاش راپه رینی ۱۹۹۱ به شیوه یه کی به رفراوان درێژه یان به چالاکی رو شنبیری و دا هیتانی ئه ده بی دا وه، به لام له م وتاره ی به رده ستدا ته نیا باس له سه ر به ره مه ی ئه وان له سه رده می ئاماره بو کراودا ده کری که وه کوو قوناغی پیش راپه رین ناو برده ده کری. له به شی «ئه نجام» ی شیدا خو ئیندنه وه یه کی به راوردکارانه ی شیوازه جیا جیاکانی ئه و به ره مه شیعی رانه پیشکەش ده کری.

۲- بارودۆخ و پیشینه

۲-۱- بارودۆخی کۆمه لایه تی و سیاسی

له پاش شه ری دووه می جیهانییه وه هه ندی گۆرپانکاریی قوول له به ستینی سیاسی و کۆمه لایه تی کوردستانی عیراقدا سه ری هه لدا. له سالی ۱۹۵۷ دا پرژیمی پاشایه تی له عیراقدا رووخا و کۆماری عیراق به ریه رایه تی عه بدولکه ریم قاسم پیکه هات. کوردان لایه نگری ئه و گۆرپانکارییه بوون و پالپشتییان له رووخانی رژی می پاشایه تی کرد (مه ک داو ل، ۱۳۸۳: ۴۶۷). قاسم گه رچی به لینی زوری به کوردان دابوو، به لام کاتێ هاته سه ر حوکم، به لینی نه برده سه ر و له سالی

۱۹۶۲دا له ریځه‌ی کووډه‌تای حیزی به‌عسه‌وه له‌ناوچوو. په‌کیک له‌گرنګترین پرووډاوه سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیه‌کانی شه‌سته‌کانی زاینی له‌ کوردستانی باشووردا بریتی بوو له‌ شه‌ری نیوان کوردان و ده‌وله‌تی به‌عس. شه‌ری ئه‌یلوول نریکه‌ی په‌ک ده‌یه درېزه‌ی کیشا و کوردان به‌ ریبه‌راه‌تیی مه‌لا مسته‌فا بارزانی له‌ دژی ده‌وله‌تی عیراق راپه‌رین. پاش کۆتاییه‌تانی شه‌ر ریکه‌که‌وتننامه‌ی ئاداری ۱۹۷۰ له‌ نیوان ده‌وله‌تی ناوه‌ندی و کورداندا واژو کرا. عسمت شه‌ریف وانلی هه‌ردوو قۆناغی پیش و پاش یانزه‌ی ئاداری ۱۹۷۰، واته له‌ ۱۹۶۱-ه‌وه بو ۱۹۷۵ به‌ په‌ک قۆناغی میژوویی ناودېر ده‌کا و پیی وایه کوردانی باشوور له‌ پاش ئه‌و ریکه‌که‌وتننامه‌یه هه‌ولئ درېزه‌پیدانی ئامانجه‌کانی پیش ئه‌و ریکه‌که‌وتننامه‌یه‌یان ده‌دا. هه‌ر بۆیه‌ش وانلی له‌ ده‌سته‌واژه‌ی «شه‌ری رزگاربه‌خش» بو ئه‌و قۆناغه که‌ چوارده‌ سالی خایاند، که‌لک وهرده‌گرئ (که‌ندال و ته‌وانی تر، ۱۹۷۹: ۱۸۶). له‌ سالی ۱۹۷۵دا به‌ هۆی واژوکردنی ریکه‌که‌وتننامه‌ی جه‌زایه‌وه له‌ نیوان ئیران و عیراقدا، ده‌وله‌تی عیراق سیاسه‌تی سه‌رکوئکردن، گۆرینی پیکه‌ته‌ی قه‌ومی، دوورخستنه‌وه‌ی به‌کۆمه‌لی خه‌لکی کوردستان بو باشووری عیراق و نیشه‌جیکردنی خه‌لکی عه‌ره‌ب له‌ جیگایان، کوشتن و زیندانیکردنی گرت‌ه‌به‌ر (کوچیرا، ۱۳۷۷: ۴۳۴).

رژیمی به‌عس پاش کیمیا‌بارانی هه‌له‌بجه، له‌ سالی ۱۹۸۹دا کۆمه‌له‌ ئۆپه‌راسیۆنیکی به‌ ناوی ته‌نفال ده‌ستپیکرد که‌ بوو به‌ هۆی کاولکردنی نریکه‌ی پینچ هه‌زار گوند و ئاواره‌یی په‌ک ملیۆن که‌س و کوژرانی ژماره‌یه‌کی زوری کوردان. به‌ پیی ئاماری فه‌رمیی وه‌زاره‌تی شه‌هیدانی حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان، له‌ ته‌نجامی ئه‌م ئۆپه‌راسیۆنه‌دا زیاتر له‌ ۱۸۰ هه‌زار که‌س به‌ شیوه‌یه‌کی هۆفانه کۆمه‌لکوژ کران. له‌ کۆتایی زستانی سالی ۱۹۹۰دا و به‌ر له‌ پروخانی رژیمی سه‌دام، خه‌لکی باشووری کوردستان له‌ دژی ئه‌و ده‌سه‌لاته‌ راپه‌رین. چالاکیه‌کانی به‌ره‌ی کوردستانی و شوڤشی جه‌ماوه‌ریی کورد بووه هۆی ئه‌وه‌ی ئه‌م راپه‌رینه له‌ که‌متر له‌ بیست پوژدا سه‌ربه‌کوه‌ی.

۲-۲- پېشینه‌ی فه‌ره‌نگی

په‌کیک له‌ هه‌وله‌ شوپندانه‌ره‌کان له‌ ئاقاری زمان و ته‌ده‌بی کوردی له‌

شهستهکانی کوردستانی عیراقدای بریتیبوو له کردنهوهی بهشی زمان و ئەدهبی کوردی له زانستگهی بهغداد. شاعیرانی ناسراو و نوڤخوازی کورد، گۆران و جگهرخوڤین، و ههروهه لیکۆلهری ناوداری کورد، مامۆستا عهلاهه دین سهجادی و تیکۆشه رانی تری ئەم بواره وه کوو مهلا عهبدولکه ریم موده ریس دهوری بهرچاویان له دامه زانندی ئەم بهشه زانکۆیه دا گیرا. ئەم بهشه بۆ یه کهم جار له سهردهمی دهسه لاتی عهبدولکه ریم قاسم له سالی ۱۹۵۹دا له زانکۆی ئەدهبیاتی زانستگهی بهغداد کرایه وه و دواتر له ناوه راستی هفتاکاندا دووهمین بهشی زمان و ئەدهبی کوردی له زانکۆی پهروهدهی مامۆستایانی ئینی روشدی هه مان زانستگه دا دامه زرا.

جیا له توڤژه رانی ناسراوی ئەم ئاقاره، زۆربهی لیکۆله ران و مامۆستایانی ئەم بهشه و ناوهندهکانی تری سهه به زمان و ئەدهبی کوردی له بهغداد له هفتاکان و ههشتاکانی زاینیدا ده رچووانی ناوهنده ئاکادیمیکهکانی سوڤیهت و ولاتانی تری بلۆکی رۆژه لاتی ئەو سهردهمه بوون. له م نیوه دا پتویسته ئاماژه بۆ دهوری بهرچاوی بهشی کوردۆلۆجیی ئاکادیمیی زانسته رۆژه لاتیهکانی سهنتپتر زبۆرگ بکهین که له سالی ۱۹۵۹دا به ههولی پرۆفیسۆر یوسف تۆریلی دامه زرابوو. میشل لیزنبرگ به وردی ئاماژه بۆ ههولهکانی پرۆفیسۆر تۆریلی دهکات و پنی وایه کوردۆلۆجی له سوڤیهت میراتیکی زیده دهوله مهندی بۆ توڤژینه وه کوردیهه کان به جی هیشته که باندۆری له سهه بارودۆخی ئەدهبی و لیکۆلینه وه ئەدهبییه کان له هه موو پارچهکانی کوردستان دانا (۲۰۱۱: ۴۷۵). ههه بهو شیوهیهش، فیلیپ کریینبرۆک ئاماژهی بۆ کاریگه ریی کردنه وهی ئەو بهشه زانستییه له سهه په رپیدانی لیکۆلینه وهی کوردی له شمارهکانی تری سوڤیهت کردوو: «دواتر، بهشی کوردۆلۆجی له دامه زراوهی زانسته رۆژه لاتیهکانی گریدراوی ئاکادیمیی زانستهکانی سهنتپتر زبۆرگ له بهشی ئیراناسی جیا بووه وه و به شیوهی سهه به خو دهستیدایه لیکۆلینه وهی زمان، دیروک و فرههنگی کوردان. بهشی کوردۆلۆجی پاش دامه زرانی له سهنتپتر زبۆرگ، له مۆسکو و ییریقان-یش کرایه وه» (کریینبرۆک و سپلیتر، ۱۹۹۲: ۱۶۵). ده رچووانی به شگهلی تایهت به توڤژینه وهی زمان و ئەدهبی کوردیی ناوهنده ئاکادیمیکهکانی سوڤیهتی پیشوو پروویان له زانستگهی بهغداد کرد و دهستیان دایه چالاکیی فیرکاری و

لیکۆلینه وهی زانستی.

یه کیککی تر له ناوهنده زانستی و فرههنگیه کانی حهفتاکان - که له ئەنجامی ریککه و تننامهی ١١ی ئاداری ١٩٧٠دا دامهزرا- کۆری زانیاری کورد بوو. ئەم ناوهنده دهواریکی ئیجگار گرنگی له پیشکه و تنی توژیینه وه کوردیه کانداهه بوو. ئەم ناوهنده به شیوهیه کی فرهمی له رۆژی ٢٩ ئوتی سالی ١٩٧٠ کرایه وه و تا سالی ١٩٧٨ چالاکیی باشی نواند و له م ریککه و ته به دواوه تیهه لکیشی کۆری زانیاری عیراق کرا (مالپه ری ئاکادیمیای کوردی)^١. لیکۆله ران، نووسه ران و ئەدیانی گه وه و ناوداری کورد وه کوو مه سهوود محمه ده، شکور مسته فا، هه ژار، هیمن، کامیل حه سه ن ئەلبه سیر و هتد له و ماوه ده دا به شیوه ی چالاکانه هاوکاری کۆری زانیاری کورد و به شه زانکۆیه کانی زمان و ئەده بی کوردییان ده کرد. که سایه تیهه ئاماژه بو کرا وه کانی سه ره وه به هه ولی بیوچانی خۆیان توانیان له ماوه ی که متر له یه ک ده یه له رپی بلا و کردنه وه ی به ره مه کانی خۆیان و توژیهرانی دیکه وه، خزمه تیککی زۆر پیشکه ش به زمان و ئەده بی کوردی بکه ن. ئەم به ره مه مانه له فۆرمی توژیینه وه گه لی ره سه ن له ئاقاره کانی ریزمان، رینووس، وشه بژیری و وشه پرونان، زمانناسی، ئەده بیات، فۆلکلۆرناسی، میژوونووسی و هه ره ها وه رگێرانی به ره مه به رچاوه کلاسیکه کانی نه ته وه کانی تر ئەنجام دران و بوونه هۆی گه شه و ده وله مه ندیی زمان و ئەده بیات و توژیینه وه کانی په یوه ست به کوردستانناسی.

به پپی ریککه و تننامه ی ئاداری ١٩٧٠، ده وله تی عیراق بو یه که م جار دانی به مافی سیاسی و فرههنگی کورداندا نا. هه ندی له ده ستکه و ته فرههنگیه کانی ئەم ریککه و تننامه یه بریتیوون له دامه زرانندی کۆری زانیاری کورد، چاپی به ربلاوی چاپه مه نی به زمانی کوردی، په ره سه ندنی ویستگه رادیویی و ته له فزیۆنییه کان، گه شه کردنی ناوهنده زانستییه کان وه ک زانکۆی سلیمانی و دامه زرانندی یه کیه تی نووسه رانی کورد. گه ر چاویک به ماده کانی ریککه و تننامه ی یانزه ی ئاداردا بخشین، تیده گه ین که به شیکی زۆریان ته رخان کراون بو مافه زمانی و فرههنگیه کانی گه لی کورد له عیراق و بوو ژانه وه ی زمان و ئەده ب و فرههنگی کوردی (که ندال و ئەوانی تر، ١٩٧٩: ١٩٤). له

حه‌فتاکاندا هه‌روه‌ها هه‌ندی چالاکیی سه‌رنج‌راکیش له‌ بواری فه‌ره‌نگی و رۆژنامه‌گه‌ریی کوردیدا به‌رپوه‌ چوو. ب‌لاوکردنه‌وه‌ی رۆژنامه‌ی خه‌بات، ئۆرگانی فه‌رمییی پارتی دیمۆکراتی کوردستان، که‌ پیشتر له‌ سالی ۱۹۶۱دا به‌ فه‌رمانی عه‌بدوکه‌ریم قاسم داخرا‌بوو، ده‌ستی پیکرا‌به‌وه‌. هه‌روه‌ها رۆژنامه‌کانی ده‌نگی کوردستان، رزگاری و هه‌فته‌نامه‌ی رۆناهی له‌ و ماوه‌یه‌دا ب‌لاو بوونه‌وه‌.

له‌ نیو گۆفاره‌ کوردیه‌کانی ئه‌و کاته‌دا ده‌توانین ئاماژه‌ بۆ کاریگه‌ریی زۆر به‌رچاوی توێژینه‌وه‌ په‌سه‌نه‌کانی گۆفاره‌گه‌لی کۆری زانیاریی کورد و زانستگه‌ی سه‌لاحه‌دین بکه‌ین که‌ له‌ باری چه‌ندایه‌تی و چۆنایه‌تییه‌وه‌ سه‌رنجی خه‌لکیان راکیشابوو. رۆژنامه‌ و هه‌فته‌نامه‌ کوردیه‌کانی چاپی به‌غدادیش له‌ هه‌فتاکانی زاینیدا ده‌وری ئه‌رێنیان له‌ ب‌لاوکردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ ئه‌ده‌بیه‌کاندا له‌ فۆرمی شیعر و کورته‌چیرۆک و هه‌روه‌ها به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی په‌خشان و شیوازی رۆژنامه‌گه‌رانه‌ی زمانی کوردیدا گه‌یرا. هه‌ول‌ه‌کانی کۆری زانیاریی کورد، ناوه‌نده‌ زانکۆیه‌کان و گۆفاره‌ و رۆژنامه‌ کوردیه‌کان له‌ ئاقاری وشه‌بژیری و وشه‌رۆنان بۆ زاراوه‌ پسپۆرانه‌ و ئیدارییه‌کان له‌ و کاته‌دا جیی ریز و باه‌خیککی زۆره‌.

له‌ لایه‌کی ته‌روه‌، به‌رنامه‌ فه‌ره‌نگی و ئه‌ده‌بیه‌کانی رادیۆ له‌ هه‌فتاکان و هه‌ول‌ی له‌ و چه‌شنه‌ له‌ هه‌ندی به‌رنامه‌ی ته‌له‌فزیۆنیی هه‌شتاکاندا تاراده‌یه‌کی زۆر یارمه‌تی گشتگیرتربوونی زمان و ئه‌ده‌بی کوردی دا. له‌م نیوه‌دا ئه‌و رۆژنامه‌ و گۆفاره‌نه‌ی سه‌ر به‌ پارت یان بزووتنه‌وه‌ و که‌سایه‌تییه‌ سه‌ربه‌خۆکانی نه‌یاری حکوومه‌تی ناوه‌ندی بوون، ده‌وریکی زۆر به‌رچاویان له‌ گه‌شه‌کردنی زمان و ئه‌ده‌بی کلاسیک و هاوچه‌رخ‌ی کوردیدا هه‌بووه‌. هه‌روه‌ها گۆفاره‌کانی کاروان، به‌یان، و رۆشنییری نوێ که‌ له‌ کۆتایی هه‌فتاکان و هه‌شتاکانی زاینیدا ب‌لاو ده‌بوونه‌وه‌، په‌ره‌یان به‌ ب‌لاو بوونه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ ئه‌ده‌بیه‌کان به‌ زمانی کوردی و ژانر و فۆرمی جۆربه‌جۆری ئه‌ده‌بی دا.

ئه‌گه‌رچی له‌ هه‌فتاکاندا هه‌ول‌ه‌کان بۆ په‌ره‌دان به‌ زمان و ئه‌ده‌بی کوردی زۆرتر له‌ به‌غداد بوو، له‌ هه‌شتاکان به‌م لاوه‌ زۆریه‌ی به‌ره‌مه‌کان له‌ کوردستانی باشووردا ب‌لاو ده‌بوونه‌وه‌. له‌م ده‌یه‌دا چه‌شتیککی نوێی ئه‌ده‌بی خۆراگری سه‌ریه‌له‌دا که‌ له‌ به‌ره‌مه‌کانی که‌سانیک وه‌ک عه‌بدو‌لا په‌شیو، شیرکۆ بیکه‌س، له‌تیف هه‌لمه‌ت و ره‌فیق سا‌بیردا گه‌یشه‌ ته‌شقی خۆی. ئه‌م شاعیرانه‌ به‌ره‌مه‌کانیان

له گۆفاری پارتە سیاسیە دژبەرەکانی حکوومەتی ناوەندی و یان له دوو توپی کتیبدا بلأو دەکردهوه. ههروهها که دوکتۆر ئەرسەلان بایز له کتیبە کەیدا به ناوی پراگە یاندنی شوپش و بزوتنه وهی شیعی کوردی ئاماژە ی پی داوه، زۆرینه ی چاپخانه و دهزگا پراگە یاندنهکانی پارتە کوردییهکان له دهیهی ههشتادا دهستیان دایه بلأو کردنه وهی ئەم جوۆره بهرهمانه (بایز، ٢٠٠١). به دامەزرانی حکوومەتی هەریمی کوردستان دوا ی راپه پرینی ١٩٩١، چالاکیه فەرهنگیهکان گه شهیهکی بهرچاوی به خۆیه وه بینی؛ به چه شنی که ئەمروۆ دهبنین ههزاران ناویشان کتیب له بوارگه لی میژوو، فەرهنگ و ئەدهبی کوردیدا و ژمارهیهکی زۆری گۆفار و رۆژنامه له بهستینه جیا جیاکاندا بلأو دهیته وه. ههروهها خویندن کوردی گشتگیر و بهرفراوان بووته وه و چه ندین ناوهندی فیرکاری و زانستی کراونه ته وه.

٢-٣- پێشینه ی ئەدهبی: رهوتی گه شهی شیعی نوی

سه رهه لدانی شیعی نوی کوردی له عیراق بو هه وه له کانی چه ند شاعیریکی نویخوازی کورد له ناوه راستی سه ده ی بیستم ده گه رپته وه. له وه سه رده مه دا چه ندین گۆفار و رۆژنامه و کتیب له به غداد و سلیمانی بلأو ده کرانه وه. کیشه ی نیوان شیعی نوی و کلاسیک بو یه که م جار له م بلأو کانه دا باسیان له سه ر کرا. شیخ نووری شیخ صالح وه کوو یه که مین ده نگی ده ستپیشخه ر له رهوتی نویبونه وهی شیعی کرمانجی ناوه راست ده وریکی بهرچاوی گیرا و به نووسین و بلأو کردنه وهی چه ندین بابەت، پتویستی سه ره له دان و گه شه کردنی شیعی نوی کوردی روون کرده وه. ئە گه رچی شیخ نووری ده ستپیکه ری ئەم رهوته بوو، به لام گۆران ده وری زۆر بهرچاوی له مسۆگه رکردن و په ره سه ندنیدا هه بوو و زۆر به ی لیکۆ له ران ئەو به باوکی شیعی نوی کوردی ده ناسین. شیخ نووری و گۆران وه ک دا هینه رانی ئەم رهوته شیعی هه ولی نویکردنه وهی شیعی کوردیان ده دا. شاعیر و رۆژنامه نووسی گه وری کورد، پیره میرد، له دواقو ناغی ژیا نی رۆشن بیریدا له نزیکه وه به وردی ئاگاداری هه وه له کانی شیخ نووری و گۆران له م پینا وه دا بوو و ده رگای چاپه مه نییه کانی بو مشتومره ئە ده بییه کان ئا وه لا کرد بوو.

ئه‌گه‌رچی پاش ئه‌م پێککه‌وته‌ش چه‌ندین دیوانی شیعی شاعیرانی هاوچه‌رخ له‌سه‌ر پێگه‌ و پێچکه‌ی شیعی کلاسیکی کوردی بلاو کرانه‌وه، به‌لام ده‌توانین بڵین شیعی نوێی کوردی به‌پابه‌رایه‌تی گۆران و شاعیرانی دوا ئه‌و، بزوتنه‌وه‌ی زالی ئه‌ده‌بی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ پێکده‌هێنی. به‌ره‌مه‌می شیعی گۆران وه‌کوو داهێنه‌ریکی سه‌ره‌کی و په‌ره‌پێده‌ری شیعی نوێی کوردی، خالی پێککه‌یشتنی دوو سامانی گه‌وره‌ی شیعی کلاسیکی کوردیه‌ که‌ بریتین له‌ دوو نه‌ریتی گۆرانی و کرمانجی ناوه‌راست. به‌واتایه‌کی تر، له‌ لایه‌که‌وه‌ شیعی گۆران وه‌کوو نه‌ریتی گۆرانی له‌ سه‌ر کیشی پرگه‌یی و خۆمالی دارپێژراوه و له‌ لایه‌کی تریشه‌وه، له‌ زاراوه‌ی ئه‌ده‌بی کلاسیکی کرمانجی ناوه‌راست که‌ لکی وه‌رگرتوه. به‌ پای هه‌ندئ له‌ توێژه‌ران، شیعی گۆران وه‌کوو خالی به‌یه‌ککه‌یشتنی شیعی دوو شاعیری گه‌وره‌ی کوردی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م، مه‌وله‌ویی کورد و نالی، له‌ قه‌لم ده‌دری. هه‌لبه‌ت پێویسته‌ ئامازه‌ به‌وه‌ش بکری که‌ په‌وتی نوێبونه‌وه‌ی شیعی تورکی به‌ ده‌ستپێشخه‌ری بزوتنه‌وه‌ی «فه‌جری ئاتی» و شاعیرانی نوێخوازی وه‌ک توفیق فیکره‌ت و هه‌روه‌ها بزوتنه‌وه‌ شیعییه‌کانی ئه‌ده‌بی رۆژئاوایی تاراوه‌یه‌ک کاریگه‌رییان له‌ سه‌ر شیعی گۆران داناوه.

هه‌ندئ له‌ لیکۆله‌ران وه‌کوو عێزه‌دین مسته‌فا ره‌سوول، گۆران به‌ شاعیریکی ریالیست ده‌زانن. مسته‌فا ره‌سوول سه‌رجه‌م سامانی ئه‌ده‌بی کرمانجی ناوه‌راست تا ناوه‌راستی سه‌ده‌ی بیستم به‌ ئه‌ده‌بی کلاسیکی کوردی ناوبرده‌ ده‌کا. هه‌ر به‌ هه‌مان شیوه‌ش سه‌رجه‌م ویژه‌ی گۆرانی و له‌ لووتکه‌یدا شیعی مه‌وله‌وی به‌ ئه‌ده‌بی رۆماتیککی کوردی له‌ قه‌لم ده‌دن. له‌ روانگه‌ی ئه‌وه‌وه‌ ئه‌ده‌بی کوردی به‌ سه‌ر سێ به‌شی گه‌وره‌ی کلاسیزم (ئه‌ده‌بی کلاسیکی کرمانجی ناوه‌راست و سه‌روو)، رۆماتیزم (ویژه‌ی گۆرانی) و ریالیزم (شیعی و چیرۆکی ناوه‌راستی سه‌ده‌ی بیستم له‌ کوردستانی عێراق) دابه‌ش ده‌که‌ن (مسته‌فا ره‌سوول، ۱۹۶۸). هه‌ر به‌ هه‌مان شیوه‌، مارف خه‌زنه‌دار له‌ نامه‌ی دوکتۆراکه‌یدا -که‌ پێشکه‌شی به‌شی کوردۆلۆجی له‌ ئاکادیمیای رۆژه‌لاتناسیی سه‌نتپترزبۆرگی کردوه‌- له‌سه‌ر ئه‌و باوه‌ره‌ پێ داده‌گری که‌ زۆربه‌ی به‌ره‌مه‌ ئه‌ده‌بییه‌کانی ناوه‌راستی سه‌ده‌ی بیستم تا هه‌فتاکان، خاوه‌ن مۆرک و تایه‌تمه‌ندییه‌کی ریالیستین.

ټه ویش پیی وایه که شیعری کوردی له شهسته کاند له قوتابخانه ی ریالیزمدا خوئی ده بینته وه (١٩٦٧). هه لبت ده کړی له روانگه په کی دیکه وه شیعری نویی کوردی به رابه رابه تیسی گورن له کوردستانی عیراق و سواره ی ئیلخانیزاده له کوردستانی ئیران به روماننیزمی نوی ناوبه یین؛ چونکه ریالیزم وه کوو قوتابخانه په کی ټه ده بی زیتر له دوو ژانری ټه ده بیسی چیروک و شانزنامه دا رهنگی دا وه ته وه. ټه گهرچی له شیعری نویی کوردیدا هه ست به نواندنه وه ی بنواتا ریالیستییه کان ده کړی، به لام ناکړی به شیعری ریالیستی ناویان لی به رین (سه جادی، ١٣٧٨).

ټه وه رته شیعرییه ی گورن و هاوړپیانی خستیانه ری، له بهر چوار هوی سهره کی نه یوانی له گوتاری ټه ده بیدا رواله تی زال و گشتگیر له خو بگری: مهرگی گورن له سهره تای شهسته کاند، بلاوبونه وه ی چهن دین به ره می شیعری له فورمی کلاسیکدا، چالاکنه بوونی شاعیرانی نوخوازی شهسته کان، و ټاماده نه بوونی زهینیه تی جه ماوهر و کومه لگا بو وه رگرتنی فورم و شیوازی شیعری نوی. هه لبت، له هفتا کاند هندی شاعیری گه وری دیکه له کوردستانی باشووردا ناوبانگیان ده کرد. به و جوړه ی کاکه ی فلاح له کتیه که یدا به ناوی کاروانی شیعری نویی کوردی (١٩٨٠) باسی کردوه، شاعیرانیک وه کوو کامران موکری، دیلان و به ختیار زیوهر له وه سهرده مه دا، واته له کۆتایی شهسته کان و سهره تای هفتا کاند، توانییان پله و پایه یه کی به رز له شیعری کوردیی ټه و قوناعه دا بو خو یان ده سته بهر بکه ن.

له کۆتایی شهسته کان و سهره تای هفتا کاند، چهن دین ره وتی گرنگی ټه ده بی له شیعری نویی کوردیدا سهریانه لدا. تویره ران روانگه ی جیا جیا یان سه باره ت به ناساندن و پولینبه ندیی ټه وه ره وته شیعریانه ئاراسته کردوه. ټه گهرچی چهن دین ریبار و ره وتی جوړاوجوړی شیعری له هفتا کان و هه شتا کاند سهریانه لدا، به لام تیمه پیمان وایه دوو ره وتی گرنگی شیعری به ناوه کانی روانگه و کفری له چاو ره وته کانی تر هینده گه شه یان به خو یانه وه بینی که ده توانرین وه کوو دوو قوتابخانه ی سهره کی شیعری ټه وه سهرده مه له قه لهم بدرین. یه که م ره وتی ټه ده بیسی گرنگ له م قوناعه دا بریتیه له قوتابخانه ی روانگه که شیرکوو بیکه س، شاعیری زور به ناوبانگی کورد، دامه زرینه ری بوو؛ دووهم، قوتابخانه ی

کفری که له تیف هه لمهت ناسراوترین شاعیری ئه و پربازیه. له خواره و هدا پاش ناساندنی ئه و دوو قوتابخانهیه هه و ل ده دهین به ره مه میکی دیاریکراوی ئه و شاعیرانه وه کوو نمونهی شیعی ئه و قوتابخانه گه له شی بکه پینه وه و له کۆتاییدا مۆرکی شیوازانسانهی ئه و به ره مه مانه بخه پینه روو.

۳- پیشینهی لیکۆلینه وه

ئه گه رچی ژماره ی سه رچاوه کان سه بارهت به خویندنه وهی شیوازانسانه ی شیعی کوردی له پاش ۱۹۷۰ به گشتی و شیعی کوردی له باشووری کوردستان به تایبه تی زۆر که مه، به لام هه ندی هه و لی به رچا و به تایبهت له م سالانه ی دوایی له و به ستینه دا دراوه. ره خنه کان سه بارهت به به ره مه می شیعی ئه و دوو شاعیره و خویندنه وهی لایه نه جیا جیاکانی شیعه کانیان زیاتر له سه ر به ره مه کانی قۆناغی پاش سه ره له لان و بوو ژانه وهی هه ر دوو قوتابخانه شیعییه که به ئه نجام گه یشتوون. به واتایه کی تر، له کاتی که ژماره ی لیکدانه وه کان له باره ی به ره مه مه شیعییه کانی قۆناغی یه که مه ئه و دوو قوتابخانه یه زۆر که مه، به لام چه ندین لیکۆلینه وهی ورده کارانه له سه ر شیعی قۆناغی دوایی ئه و دوو شاعیره نوو سراوه.

ژماره ی لیکۆلینه وه کان له سه ر شیعی شیرکۆ زیاتر له خویندنه وهی به ره مه می شاعیرانی ها و چه رخی ترث. ئه گه رچی به شیکی زۆری نوو سینه کان له سه ر شیرکۆ بیکه س و نه نانهت قوتابخانه ی پروانگه هه ش زیاتر تیشکیان خستۆته سه ر لایه نی سیاسی و کۆمه لایه تی ئه و په وته شیعییه و که متر ئاوریان له لایه نی ئه ده بی و شیوازی جوانیناسانه ی شیعی شیرکۆ داوه ته وه؛ به لام هه ندی توژیینه وهی بابه تیانه هه له رواله تی ره خنه ی ئه ده بیدا له سه ر به ره مه کانی ئه نجام دراو ن. نمونه یه کی به رچا و، کۆمه له و تاریکی نوو سه ران و ره خنه گرانی به نا و بانگی کورده که له دوو توپی کتیبیکدا به ناوی تیریشه کان و شیعی شیرکۆ بیکه س بلا و کراونه ته وه. هه ندی له و ناوه دیارانه ی له په وته ی ره خنه کاری شیعی شیرکۆدا به شدارییان کردووه بریتین له: شیرزاد چه سه ن، به ختیار عه لی، پڕیین هه ردی و عه تا قه ره داغی.

نووسه ری ناسراوی کورد، به ختیار عه لی، له توژیینه وه یه کی تیروته سه لدا له سه ر

شيعرى شيركو بىكهس پىي وايه پرسىار له نهينيه كانى ته زمونى شيركو بىكهس پرسىاره له ميژوى شيعر و فرههنگ و ته نانهت ته زمونى سياسىي كورد. به ختبار عالى ده نووسى: «شيركو بىكهس له به ردهم ده رگاي شيعرى كورديدا وه ستاوه... ئەم پياوه له كۆتايى شهسته كانه وه ده ست پنده كات و له سه فهري دريژى خويدا هيچ به ره به ستىكى شيعرىي سه خت له سه ر پىگاييدا نه وه ستاوه، به لام شيركو له به ردهم نه وه شيعرىيه كانى دوای خويدا به ره به ستىكه كه برين و شكاندنى كاريكى ئاسان نيه» (۱۹۹۹: ۲۰). له به شىكى تى نووسينه كه يدا تيشك ده خاته سه ر پيوه ندى نيوان ميژوو و شيعر له به ره مه ي شيركو دا ده نووسى: «شيركو تا ئىستا نزيكتىرين دهنگه كه هه ناسه كانى ميژوى ئيمه له سه ر رىتمىكى شيعرى ته نووسىته وه» (۳۲). هه روه هاش، رپين هه ردى له وتارىكدبا به ناوى «سه ره لدان و هه ره سه پىنانى وپه ي باوك له شيعرى شيركو بىكه سدا» پىي وايه ده كرى سه رجه م به ره مه ي شيعرىي شيركو بىكهس به سه ر دوو قوناغى جياوازدا دابه ش بكرى كه برىتىن له قوناغى پيش هه ره سه پىنانى شوڤشى كورد و قوناغى پاش ته وه. ليره دا مه به ست له هه ره س روودا وه سياسىيه كانى ۱۹۷۵هـ كه نسكو و كاره ساتى ليكه وته وه. له م روانگه وه، سى ديوانى تريفه ي هه لبه ست، كه ژاوه ي گريان و من تىنوئىتيم به گر ده شكى ده كه ونه خانه ي قوناغى يه كه مه وه (۱۹۹۹: ۱۷۷).

هه ندىك له به ره مه مه كانى شيركو بىكهس، له وانه ده ره بندى په پووله، بۇننامه و په ننگدان زۇرتىر بوونه ته جىي سه رنجى ليكو له ران و به پىي روانگه ي جوراؤ جور لىيان كو لرا وه ته وه؛ بۇ نمونه، له سه ر ديوانى په ننگدانى شيركو بىكهس چه ندىن توئىنه وه ي جيا جيا ته نجام دراوه و هه ركاميان له روانگه يه كه وه په هه ندىكى ته و شيعره يان خستوته به ر باس و ليكو ئينه وه. لو قمان په ئووف له وتارى «سىميولۇژياي په ننگ له شيعرى شيركو بىكه سدا: ديوانى په ننگدان به نمونه» باس له وه ده كات كه شاعىر به شيوه يه كى به رباو كه لكى له په ننگ و به تايبهت په ننگه كانى سوور و شين و په ش وه رگرتووه و هه ست و سوژه كانى به په ننگ نه خشان دووه. هه روه ها ده نووسى «ناوانى ديوانىك به په ننگدان له خو وه نيه و نه بووه، به لكو و پيوه ندىيه كى راسته وخوى به زىنگه و لايه نى ده روونى و پۇشنبرى و كولتورى و هتد هه بووه» (ره ئووف، ۲۰۱۷: ۴۸۰). له لايه كى تره وه

ناسۆ جه بار له لیکۆلینهوهیه کدا له سهر قه سیده ی رهنگدان، تیشکی خستۆ ته سهر لایه نی مه عریفی و بووناسانهی ئه و شیعره و چۆنیه تیی که لکوه رگرتی شاعیر له بنه ما و هونه ره مؤدیرنیستییه کان به مه بهستی ئاراسته کردنی ناوئاخنی شیعره که به چه شتیکی ئه ده بی و له هه مبه ر ته وژمی مؤدیرنیته دا (جه بار، ۲۰۰۲). ههروه ها توێژه رانیکی تر وه کوو عه تا قه ره داغی (۲۰۰۲) و ریبار سیوه یلی (۲۰۰۳) له سهر شیعی شیروکۆ به گشتی و به تایهت قه سیده ی رهنگدان توێژینه وه یان بلاو کردوه ته وه.

لوقمان ره ئووف له وتاری «وشه ی فهرهنگی له شیعرهکانی شیروکۆ بیکه سدا» په رژاوه ته سهر ئه و وشانه ی گهرچی ره سه نی کوردین به لام مانا کانیان بو ژۆربه ی خوێنه ران پروون نییه و شیروکۆ به مه بهستی زیندوو کردنه وه یان به کاری هیناون (۲۰۱۶). ههروه ها له وتاری «یاخیوون له شیعرهکانی شیروکۆ بیکه سدا: دیوانی ئیستا کچیک نیشتمانمه به نمونه» باسی جۆرهکانی یاخیوونی کردوه و یاخیوون له ده سه لاتی سیاسی و گهنده لی به بهرچاوترین جۆری یاخیوونی نیو ئه م دیوانه ناو ده با. له م باره وه ده نووسی: «یاخیوونه که ی شیروکۆ یاخیوونی پۆزه تیفن، به و مانایه شیروکۆ له پیناو باشبووندا یاخی بووه، نه ک رق لیبوونه وه و دژایه تیکردن» (ره ئووف، ۲۰۱۶).

ههروه هاش ده توانین ئاماژه بو ناو نیشانی هه ندی له وتارهکانی تری ره ئووف و هاوکارانی بکه یین که هه ولیان داوه به که لکوه رگرتن له چه مک و بوچوونه ره خه یی و تیۆریکه هاوچه رخه کان هه ندی لایه نی دیاری شیعی شیروکۆ بیکه س شی بکه نه وه. هه ندی له و وتارانه بریتین له: «بنه ما و پیکهاته ی په خشانه شیعر: شیروکۆ بیکه س وه ک نمونه» (ره ئووف، ۲۰۱۳)، «گوتاری پۆلیفۆنی له ده قه و آلکانی شیروکۆ بیکه سدا» (عومه ر حه سه ن و ره ئووف، ۲۰۱۵) و «کارنامه ی ناو نیشان له ده قه و آلکانی شیروکۆ بیکه سدا» (ره ئووف و محمه ده عه لی، ۲۰۱۵). شادان قادر حه سه ن له کتیبی بزوتنه وه ی پروانگه و شیعی نوپی کوردی پیی وایه مۆرکی جیاکه ره وه ی قوتابخانه ی پروانگه له گه ریانه ئه ده بییهکانی تری ئه و سه رده مه بریتییه له گرنگیدانی زۆر به ته کنیکه ئه ده بییهکان (۲۰۰۵: ۹۶). کتیبی سیماکانی پۆستمۆدیرنه له ئایدیای شیعی شیروکۆ بیکه سدا (۲۰۱۱) په کینکی تر له توێژینه وهکانی ره ئووف لوقمانه له پیوهندی له گه ل خوێندنه وه ی

شعیره کانی شیرکۆ بیکه سدا. له لایه کی دیکه وه، ته باری و ئه وانسی تر تیشکیان خستۆته سهر ره نگدانه وهی لایه نی کۆمه لایه تیی به ره مه کانی شیرکۆ بیکه س و «ئازادی» یان وه ک بنواتایه کی فره پات و شعیره کانیان به ئاوینه ی بالانوینی ژان و نه هامة تی و گرفته کانی کۆمه لگای سه رده می شاعیر ناوبرده کردووه (۱۳۹۵: ۱۲). سه باره ت به خویندنه وهی شعیره کانی له تیف هه لمه ت هه ندی لیکۆلینه وهی زانکۆیی و وتار ئه نجام دراون. هاوژین سلویه عیسا له نامه ی دوکتۆراکه یدا به ناویشانی ره هه ندی ده روونی له شعیره کانی له تیف هه لمه تدا - که سالی ۲۰۱۲ پیشکشی زانکۆی کۆیه ی کردووه - هه ولی داوه خویندنه وه یه کی ده رووناسانه له شعیری له تیف هه لمه ت ئاراسته بکات. ئه و له م پیناوه دا سه ره تا به شه پیکه پنه ره کانی خودی مرۆیی و ئاسته جیا جیا کانی ئاگایی مرۆیی له روانگه ی تیۆریه کلاسیکه ده رووناسانه کانه وه ده خاته بهر باس و لیکۆلینه وه و پاشان هه ول ده دات زۆریه ی واتا تا که که سی و ره هه نده ده روونیه کانی شعیری له تیف هه لمه ت ده ستیشان بکات. سامان عیزه دین له نامه یه کی ماستیردا به ناویشانی بنیاتی هونه ری له شعیره کانی له تیف هه لمه تدا - که پیشکشی زانکۆی به غدادی کردووه - به پیچه وانیه ی توژیینه وه ی پیشوو، تیشکی خستۆته سهر زمان و وینه و شیوازی هونه ری شعیری له تیف هه لمه ت، واته ئه م توژیینه وه زیاتر له فۆرمی ئه و شیعرانه کۆلیوه ته وه و هه ولی داوه ته کنیکه ئه ده بییه کانی ئه و شیعرانه ده ستیشان بکات که مۆرکیکی نوێخوازانه یان به خشیوه ته شعیری شیرکۆ بیکه س (۲۰۰۷).

سه باره ت به قۆناعی یه که می شعیری له تیف هه لمه ت، ئاوات محمه د پیتی وایه دیوانی خوا و شاره بچکۆله که مان - که به یه که م به ره مه می گرنگی قوتابخانه ی کفری داده نری - له رووی زمانی ئه ده بییه وه گه یشتوو ته لووتکه و ده لیت: «ئه و زمانه شیعریه ی له تیف له خوا و شاره بچکۆله که مان ره نگرژیی کردبوو، بایه خدان بوو به جوانکاریی ده ربهرین له وینه ی شعیری تازه دا که له سه ر بنه مای مامه له یه کی جیاواز له گه ل وشه دا دروست بووبوو» (۱۹۹۴). ئه و پیتی وایه که ئه و زمانه شیعریه ی له تیف هه لمه ت تا کۆمه له شعیری ئه م پرۆباره وشک ناکات درێژه ی هه بوو. عه لی تاهیر به رزنجی له وتاریکدا به ناویشانی «نه رگسیه ت یان خود له شعیری له تیف هه لمه تدا» پیتی وایه ئه گه رچی

به شیکی زوری شیعی کوردی زیاتر گرنگایه تی به بابه تی کومه لایه تی و کیشه کانی داوه، به لام له به شیکی شیعه کانی له تیف هه لمه تدا خود به رجه سته کراوه ته وه و به کارهینانی جیناوی یه کهم که سی تاک وه کوو تاقه پیرسونای سه ره کیی شیعر، ده وری گرنگی گیراوه له ده و له مه ندرندی شیعی هه لمه ت له م رووه وه (تاهیر به رزنجی، ۲۰۰۲).

۴- چوارچینوهی تیۆریک

۴-۱- شیوازاناسی

چوار قوتابخانهی گرنگی شیوازاناسیی هاوچه رخ بریتین له شیوازاناسیی وه سفی، شیوازاناسیی پیکهاتنی، شیوازاناسیی ئه رکخواز و شیوازاناسیی پیکهاته خواز. دامه زینیه شیوازاناسیی وه سفی شارل بالی^۱ ی سویسری، له قوتابیانی فیردینان دوسوسوره که به بنیاتنه ری شیوازاناسیی نوئ ده ناسریت. شیوهی کاری بالی به م چه شنیه که رسته و کۆوشه و وشه هاوواتاکان پیکه وه به راورد ده کات و به و ئه نجامه ده گات که ناوه روکی ئه مانه ئه گه رچی وه کوو یه کن به لام له پرووی هه ست و سۆزه وه جیاوازن. شیوازاناسیی پیکهاتنی که به شیوازاناسیی تاکه که سیش ناسراوه، به پینچه وانه وه به دواي هۆکاره کانی پیکهاتنی شیوازی که سه کیدا ده گه ریت. لیۆ ئیسپیتزیر^۲ ی ئالمانی به دانهری ئه م شیوازه له قه له م ده دریت. شیوازاناسیی ئه رکخواز به ئاوردانه وه له زمانناسیی ئه رکخواز، ئه رکی زمانی ده قه که تاوتوئ ده کات. به پیتی ئه م شیوازه، زمانی ئه ده بی وه ک چه شتیکی زمان، ئه رکیکی تایبه تی هه یه که له وانیه ئافرانندی جوانی یان کارتیکه ری و باندۆری لی بکه ویته وه. باسی سه ره کیی شیوازاناسیی پیکهاته خوازیش ئه وه یه که هیچ پاژیک به تاقی ته نیا واتادار نییه، به لکوو پاژ و هیمانیه کانی هه ره ده قیک ده بی له پنه ندیی له گه ل پاژه کانی تردا و به گشتی له گه ل کووی به ره مه که دا له به رچاو بگیردری (شه میسا، ۱۳۷۴: ۱۱۸-۱۲۹).

له نیو توئیه رانی هاوچه رخی ئیراندا که سانیک وه کوو به هار، مه حجوب، خه تیبی، زه رینکووب، شه فیعی که دکهنی، ئیختیار، عیادیان، شه میسا، سه مه ره، میرساقی و پوورنامداریان له مه ر شیوازاناسی و شیوهی تاوتوئکردنی

1- Leo Spitzer (1887-1960).

2 Leo Spitzer (1887-1960).

شیواژناسانه‌ی ده‌قه‌ئه‌ده‌بیه‌کان بیر و بۆچونسی خۆیان ده‌رپرپوه. شیوه‌ی پروبه‌روبوونوه‌ی ئەم توێژه‌رانه له‌گه‌ڵ ده‌قدا له‌هه‌ندئێ ره‌هه‌نده‌وه وه‌کوو یه‌که و له‌هه‌ندئێ لایه‌نی تریشه‌وه زۆر جیاوازه. ئەم خالانه‌ی خواره‌وه، ئەو هێمانه‌هاوبه‌شانه‌ن که ئەم توێژه‌رانه له‌خوێندنه‌وه‌ی شیواژناسانه‌ی ده‌قیکی ئەده‌بی و زمانیدا سه‌رنجیان ده‌ده‌نئێ: ۱. هزر و بیر و پروانگه؛ ۲. هه‌ست و که‌سایه‌تی دانهر؛ ۳. وشه‌بژیری؛ ۴. چۆنیه‌تی ده‌رپرین و شیوه‌ی به‌کارهێنانه‌ی زمان؛ ۵. بابته و واتا و دارشتنی هونه‌رییان؛ ۶. یه‌کیه‌تی فۆرم و ناوه‌روک؛ ۷. ته‌بایی نیوان تایه‌تمه‌ندییه‌ زمان و هێمانه‌ واتایه‌کان؛ ۸. درکه و خوازه؛ ۹. به‌ستینی بێژه‌یی؛ ۱۰. لادان له‌ زمان و پرسیاسایی و لۆژیکیه‌کانی (ئیرانزاده، ۱۳۹۰).

۲-۴- شیواژناسی له‌ پروانگه‌ی سیرووس شه‌میساه

شه‌میساه به‌مه‌به‌ستی خوێندنه‌وه‌ی شیواژناسانه‌ی ده‌قیکی ئەده‌بی، ده‌قه‌که له‌ سێ ئاستدا تاوتوێ ده‌کات که بریتین له‌: ئاستی زمانی، ئاستی هزری و ئاستی ئەده‌بی. «شیوه‌یه‌کی خوێندنه‌وه‌ی شیواژناسانه، تاوتوێکردنی به‌ستینی بچووکه^۱ و بریتیه‌ له‌ تاوتوێکردنی شیواژناسانه‌ی شیعر یان کورته‌چیرۆک و هتد؛ له‌ به‌رامبه‌ردا، به‌ستینی مه‌زن^۲، خوێندنه‌وه‌ی شیواژناسانه‌ی هه‌موو به‌ره‌مه‌کانی شاعیر یان نووسهر، یان قوناغ، یان ژانریکی ئەده‌بی ده‌گرێته‌به‌ر» (شه‌میساه، ۱۳۷۴: ۱۶۱).

۱-۲-۴- ئاستی زمانی

ئەم ئاسته‌ بۆخۆی به‌ سه‌ر سێ لقی ده‌نگناسی، وشه‌ناسی و پرسته‌ناسیدا دابه‌ش ده‌بێت.

یه‌که‌م: ئاستی ده‌نگی یان شیواژناسیی ده‌نگه‌کان

ئەم ئاسته‌ -که‌ ئاستی ئاوازی (مۆسیقای) شی پی ده‌گوترئ- ئاوڤ له‌ دوو لایه‌نی ده‌قه‌که‌ ده‌داته‌وه: ۱. ئاوازی ده‌روه‌وه (هه‌روه‌ها پاله‌کی)، واته‌ کیش و سه‌روا و پاشسه‌روا؛ ۲. ئاوازی ناوه‌وه، واته‌ جوانکارییه‌ بێژه‌یه‌کان وه‌ک

1 micro-context.

2 macro-context.

جۆرهکانی هاوشیوه، جۆرهکانی دووپاته، جۆرهکانی سهجع و هتد.

دووه: ئاستی وشهیی یان شیوازناسیی وشهکان

لهم ئاسته‌دا تیشک ده‌خړیته سهر شیوهی وشه‌بژیری، به‌رفراوانیی ههندی له وشه‌کان، وشه بیانیه به‌کارهینزاوه‌کان، ئارکائیسیم، وشه هاوواتاکان و هتد. «جار وایه ههندی وشه له به‌ره‌می که‌سپکدا سهرنچراکیشه و ئه‌مه ده‌توانی له دیاریکردنی شیوازی که‌سه‌کیدا یارمه‌تیده‌ر بیت» (۱۵۴).

سپیه‌م: ئاستی رسته‌یی یان شیوازناسیی رسته

لهم ئاسته‌دا ئاور له رسته‌کان له رووی ته‌وه‌ری هاونشین، کورت و دریشی، شیوه و شوینی جیگرنتی پاژه‌کانی رسته، جۆره‌کانی کردار ده‌دریته‌وه.

۴-۲-۲- ئاستی ئه‌ده‌بی

لهم ئاسته‌دا سه‌رنج به‌م لایه‌نانه ده‌دری: فره‌پاتی ئه‌و وشانه‌ی له واتای مه‌جازیدا به‌کار هینزان؛ زانستی روونپیژی، وه‌ک شو‌به‌اندن، خوازه، هیما و درکه؛ جوانکاری واتایی وه‌کوو پۆشین، پیکه‌وه‌گونجان، تیلنیشان و به‌گشتی زمانی ئه‌ده‌بی و لادانه هونه‌ریه‌کان و داهینان له زماندا.

۴-۲-۳- ئاستی هزری

ئهم ئاسته‌باس له‌وه ده‌کات که به‌ره‌می‌ک ده‌ره‌سه‌ستخوازانه‌ی یان به‌ره‌سه‌ستخوازانه، شادیخوازانه‌ی یان که‌سه‌رخوازانه، هزرخوازانه‌ی یان ئه‌وینخوازانه و سو‌فیگه‌رانه؟ گهلۆ بانگه‌شه‌بوچ روانگه و ریباریک ده‌کات؟ ناخۆ دانه‌ره‌که‌ی نیشتمانپه‌روه‌ری یان مه‌زه‌به‌بی، گه‌شبینه‌ی یان په‌شبین؟ بو‌چوونی سه‌باره‌ت به‌ههندی پرسی وه‌ک ئه‌وین، ئاشتی، ئازادی، مه‌رگ، ژیان و هتد چیه‌؟ و ههندی پرسی تری له‌م چه‌شنه.

شیوازی ئاماژه‌یه ئه‌و بابه‌تانه‌ی له‌باسی تاوتویکردنی ده‌قیکی ئه‌ده‌بیدا خسته‌مانه‌ی روو، ته‌نیا وه‌کوو نمونه‌ن و دیاره به‌سه‌رنجدان به‌دهق، قوناغ و ژانره ئه‌ده‌بیه جیا‌جیا‌کان، شیوه‌ی شیوازناسیه‌که جیا‌واز ده‌بیت. هه‌روه‌ها پتویسته سه‌رنج به‌م خاله‌گرنگه‌بدریت که هه‌موو تایه‌تمه‌ندییه‌کان بایه‌خی شیوازناسانه‌ی یان نیه. تایه‌تمه‌ندیی ئه‌ده‌بی، ئه‌و تایه‌تمه‌ندییه‌چه‌ندپاته‌ی یان ناسایانه‌ی

تایهت به دانه‌ریکی دیاریکراون، که یان سه‌رنجی خوینه‌ری وردیین بو لای خویمان راده‌کیشن، یان له دوو توویی ده‌قه‌که‌دا شاراوون و شیوازناس به دواي دۆزینه‌وه‌یاندايه (شه‌ميسا، ١٣٧٤: ١٥٨-١٥٩).

شه‌ميسا له به‌ره‌مه‌يکي تريدا باس له چوار ئاستي جياجياي شيعر ده‌کا و به‌ره‌مي شيعري به‌گویره‌ي ره‌هنده‌کانی کاریگه‌ریتی، ئەده‌بییه‌ت، زمان و ده‌رپین به‌سه‌ر چوار ئاستدا دابه‌ش ده‌کات که بریتین له:

١. ئەوانه‌ی که هه‌ر چوار لایه‌نه‌که‌ی سه‌ره‌وه‌ی تیندايه؟
٢. ئەوانه‌ی که کاریگه‌ر و ئەده‌بین به‌لام زمانه‌که‌یان هونه‌ری نییه؟
٣. ئەوانه‌ی که ئەده‌بی نیین به‌لام ده‌رپرینکی هونه‌ریان هه‌یه؟
٤. ئەوانه‌ی که هه‌م نائه‌ده‌بین و هه‌م ده‌ربرینه‌که‌شیان ناهونه‌ریه (١٣٧٥: ٣٧٤).

١-٥- ناساندن

شیرکۆ بیکه‌س، جیاواز له بنه‌ما شیوازناسانه‌کانی گوتاری زالی ئەده‌بیی ئەوه سه‌رده‌مه و به‌دوور له بنه‌واشه‌مه‌عریفیه‌کانی دوو قوتابخانه‌ی کفری و هه‌ولیر، هه‌ولێ دامه‌زراندنی ره‌وتیکی نوویی له شيعری کوردیدا دا که به‌قوتابخانه‌ی پروانگه‌ناسراوه. پروانگه‌له‌کۆتایی شه‌سته‌کاندا سه‌ره‌له‌ده‌دا، به‌لام به‌یاننامه‌که‌ی به‌شێوه‌ی فرمی له ١٩٧٠/٤/٢٥ دا به‌واژۆی شیرکۆ بیکه‌س، حسین عارف، کاکه‌مه‌م بوټانی، جه‌مال شارباژیری و جه‌لال میرزا که‌ریم له‌پوژنامه‌ی هاوکاریدا بلاو ده‌کریته‌وه. پاشان هه‌ر له‌وه‌روژنامه‌یه‌دا بو‌ماوه‌ی چوار ساڵ گۆشه‌یه‌ک به‌ناوی «پروانگه‌، یاران و نه‌یارانی» کرایه‌وه که تیندا نووسه‌ران و ره‌خنه‌گران دانوستانیکی ره‌خنه‌ییان له‌سه‌ر پێوستی گۆرانیکاری له‌ئه‌ده‌بی کوردیدا هینایه‌ئاراوه. هه‌ندی له‌وه‌ناوه‌دیارانیه‌ی به‌شدارییان له‌وه‌نوسینه‌ده‌دا ده‌کرد، بریتیبوون له‌شیرکۆ بیکه‌س، حسین عارف، سه‌لاح شوان و کاکه‌مه‌م بوټانی.

بزووتنه‌وه‌ی ئەده‌بیی پروانگه‌، به‌به‌راورد له‌گه‌ل بزوته‌ ئەده‌بییه‌کانی تری ئەوه سه‌رده‌مه‌یه‌که‌گرتووتر و کاریگه‌رت‌تر ده‌که‌وت. ئەم بزوته‌ په‌نگو‌روویه‌کی ته‌واو خودئاگا و جیاوازی هه‌بوو. خودئاگا له‌وه‌رووه‌وه‌که‌تاقه‌ په‌وتینک بوو له‌جفینه‌جۆربه‌جۆره‌کاندا ده‌ستی دایه‌بلاو‌کردنه‌وه‌ی به‌یاننامه‌کانی خوئی، و جیاواز له‌وه‌

پروانگهوه که له لایه کهوه دایرانی خوئی له نه ریته کؤنه ئەده بییهکانی شیعی کوردی به راشکاوی پیشان ده دا و له لایه کی دیکه وه خوئی نه ک هه ر وه ک درێژه پیدهر، به لک وو ته و او که ری نه ریتی ئەده بیی گۆران ده زانی (سه جادی، ۱۳۹۴). ئەم ره وته به دواي ئەوه وه بوو سه رنجی گشتیی خه لک بو واتای سه ره کیی شیعر رابکیشی و خوئی وه کوو دژکاری قوتابخانهی کفری پیناسه نه کرد، به لک وو درێژهی به ره وتی شیعیی گۆران دا. شیپرکۆ بیکه س له م پیناوه دا کۆمه له شیعه رکانی کاوهی ئاسنگه ر (۱۹۷۱)، من تینو یتیم به گر ده شکئی (۱۹۷۴)، کازیوه (۱۹۷۸) و ههروه ها شانۆنامهی هۆنراوی ئاسک (۱۹۷۸) ی له سه ر ریبازی پروانگه بلاو کرده وه. کاریگه ریه کانی قوتابخانهی پروانگه به سه ر چالاکیه ئەده بی و فه ره نه نگیه کانی ئەو سه رده مه وه هه ر زوو به ته واهه تی هه ست پیده کرا و جو ره گو ر و تینیکی زۆری به خشییه جموجو له رو شنبیره کانی ئەو سه رده مه.

شیپرکۆ وه کوو دیارترین دهنگی قوتابخانهی پروانگه له لایه ن ره خنه گران و لایه نگرانیه وه به پاشای وشه، سو لتانی خه یال، ئیمپراتۆری شیعر و ده ریای مرواریی ناودیر کراوه. شیپرکۆ بیکه س خاوه ن زیاتر له چل به ره می ئەده بییه. هه ندیکیان بریتین له: که ژاوه ی گریان، دوو سه روودی کتوی، شای شه هید، ته متومان، دال، ده ره بندی په پووله، یادداشتی ماکه ویککی ره شپۆش، میرگی زام میرگی هه تاو، بۆنامه، خاچ و مار و روژژمیری شاعیری، نسئ، ژن و باران، ره نگدان، پیاوی له دارسیو، پایزه میوان، گۆرستانی چراکان، سه رووده به ردینه کان، هه فتا په نجه ره ی گه رۆک، ملوانکه، تۆ ئە توانی به قومی ماچ بمخه یته وه هه لقولین و ئیستا کچیک نیشتمانمه.

۵-۲- نمونهی شیعی

من تینو یتیم به گر ئە شکئی

ئاوم... ئاوم / ئاوی تینووم... / سه رچاوه کهم له ده می شه ویککی سو یردا / هه لئه قولئی / جیییی شه پۆلی خنکاوی / خوئی هه لئه گریئ.
ئاوی تینووم... / رووباری ئاواتی ماندووی رووه زه ریا... / سه ره له گرتووم- / به ژیر پردی شه هیدی نۆساله و / سه به یئیدا... تینئه په رم / روخی خویناوییی خۆم

ټه سپرم .

ټاوی تینووم / هه تا سهر به ره و خوار برؤم / تا ده موچاوی غه رییم / له ریگه ی
 دوورترا بشؤم / له تینوټیم ټه خورټه وه و... خؤم هه ر تینووم!
 هه تا درټرتر بیمه وه... / هه تا باو هس بؤ داها تووم بگره وه، / بواری ترسم...
 له چاوی مه له وانه پیره کانا / قوولتر ټه بی... / هاژه ی گه رووم... له گوئی
 که شته وانه / کوره کانا... به گورتر و خورتر ټه بی.
 ټاوی تینووم. / جوگه یه کم... له که نارما خه م شین ټه بی / ټازار ټه پروی و گول
 ده ټه کا / چل تاجی گر له سهر ټه کا / خوین بولبوله و بؤی ټه خوینی.
 ټاوی تینووم... / خه م خورکی خوئی زامه کانم... ټه مخواته وه! / پیستی
 قلیشای دیمی / له شی وهرزی ساله کانم... ټه مخواته وه... / من... فرمیسم...
 چاوه کانم ټه خواته وه!.

من... گریانم... پیکه نینم ټه خواته وه! / گو می بیده نگیم... هاواری چه مه کانم
 ټه خواته وه! / پرسه کانی حوزه یرانم، / جه ټنه کانی مانگی مارتم ټه خواته وه!
 ټاوی تینووم... / من تینوټیم ټه مخواته وه / شپزه ییم... دلنیا ییم هه ټه مژی.
 هه ناسه م... سییم هه ټه مژی. / برینه کانم... جیی ساغم ساپرټ ټه کهن. /
 زیندانه کانم: پروناکی هه ټه هینجن
 گونا هه کانم... نوټر ټه کهن. / شه وه کانم روژوو ټه گرن! / ټاوی تینووم [...] (۲۸۶-۲۷۷ : ۲۰۰۲)

۳-۵- شیکاری شیوا ناسانه

۱-۳-۵- ټاستی زمانی

ټه گهرچی له سهره تادا شیوازی زمانی شیعری گوران کاریگه ریی له سهر
 یه که م به ره مه کانی شیرکو وه کوو به ره مه سهره تاییه کانی قوتابخانه ی پروانگه دا
 هه ست پنده کری، به لام دواتر گورانکاری به سهردا هات. له ټاستی زمانیدا
 ته نانه ت خودی شیرکوش پیی وایه شیعره کانی له سهره تادا له پروی زمانیه وه
 هاوشیوهی شیعره کانی گوران و پیره میرد و ههردی بووه و پاش قوتابخانه ی
 پروانگه بوو که گورانی به سهردا هات (۱۳۸۶: ۴۷). به واتایه کی تر، جیاوازیه کی
 ټه وتو له نیوان شیوازی زمانی دوا به ره مه کانی گوران و تریفه ی هه ټه سستا

نییه، که به کهم دیوانه شیعری چاپکراوی شیرکو بیکهسه، به لام له دیوانی من تینوئیتیم به گپ ده شکیدا - که پاش تاقیکردنه وهی چه ندین نه زمون و بلاوکردنه وهی هندی دیوانی تر ناراسته ی کرد- شیوازی راسته قینهی شیرکو درده که وی و قوتابخانهی روانگه توانی مۆرکیکی سه ره خو بو خوئی دهسته بهر بکات.

تایه تمه ندییه کی تری شیعری شیرکو له م پرووه بریتیه له فره پاتیبونسی ئه و وشانهی هه لگری واتای پاله کین؛ به چه شنخ که بیجگه له مانای قامووسی وشه کان، زیاتر لایه نی زهینی و باری فرههنگی وشه کان بهرجهسته کراونه ته وه. له لایه کی تره وه، پانتای بهر فراوانی جوگرافیای کوردستان به هه موو ناوچه و زاراوه کانیه وه له چه شنی وشه بژیری شیعری شیرکو دا رهنگی داوه ته وه. هه ر بویه ش زیاتر له هه ر شاعیریکی تر هه ولی داوه که لک له وشه و دهسته واژه ی سه رجه م زاراوه و بنزاراوه کوردییه کان وه ربگری. هه روه هاش، ژماره ی وشه کۆنباوه کان له شیعری شیرکو دا له چاو شاعیرانی تر زۆرتره. بیجگه له مانه ش، به کارهینانی وشه ی ره سه نی که مپاته بو به ردهنگی نوخبه و بژارده لایه نیکی تری ئاستی زمانی شیعری قوتابخانهی روانگه یه و ئه م تایه تمه ندییه ش بووه ته هوی ئه وهی خوینه ری ئاسایی شیعری شیرکو ناچاره له نیو فرههنگه کاندای به دوا ی واتای وشه کاندای بگه ری.

۵-۳-۲- ئاستی ئه ده بی

دیوانه سه ره تایه کانی شیرکو که متر ئه ده بییه تیان تیدا به دی ده کری و ته نانه ت له هندی شیعری ئه و قوناغه شدا به شیوه یه کی راسته و خو هندی گوتیه دروشمئاسا درده خات و له هندی شوینی تر دا ته نانه ت له په ند و نامۆزگاریش نزیک ده بیته وه که له شیوازی رۆمانتیکی ساکار نزیکیان ده کاته وه. ئه م په وته له دیوانی من تینوئیتیم به گپ ده شکیدا گۆرانی به سه ردا هات و شیعه کانی پاش ئه م قوناغه بایه خی زیاتریان دایه ئه ده بییه ت و پیکهاته ی هونه ری. له به شیکی زۆری شیعه کانی شیرکو بیکه سدا، گرنگیه تی و بایه خی خه یال مۆرکی بهرچاوی بهرهمه کانی پیکه هینن. هه روه هاش، به جوانیناسانه کردنی لایه نه کانی ژیاننی رۆژانه و ته نانه ت نواندنه وهی کیشه کۆمه لایه تی و ئابوورییه کانی ش به شیوه یه کی ئه ده بی و شیوازیکی جوانیناسانه له شیعری شیرکو دا به باشترین

شیوه نهنجام دراوه. زۆربهی ره‌خه‌گران پیمان وایه شیعه‌کانی شیرکۆ که بۆ بۆنه‌یه‌کی تایهت له شاخدا نووسراون له پرووی ئەده‌بیه‌وه ناگه‌نه ئاستی شیعه‌کانی دواتری و ته‌نانهت پیشووشی. شیرکۆ بۆخۆشی له‌م باره‌وه ده‌لێت: «خۆم به ده‌ستی خۆم له پیناوی چاره‌نووسه‌ گه‌وره‌که‌دا قوربانیم به هه‌ندی لایه‌نی ئیستاتیکی جوانکاری داوه و ساکارانه نا به‌لام ساده‌تر دامرشتوو» (۱۹۹۰: ۱۲).

وه‌سفی ئەده‌بیه‌ی ناوی که‌سایه‌تیه‌کان و پرووداوه‌کان و ته‌نانهت شوینه جوگرافییه‌کانیش وه‌ک ناوی شاره‌کان و ناوچه‌کان به شیوه‌یه‌کی به‌رچاو‌ره‌نگیان داوه‌ته‌وه. نواندنه‌وه‌ی واقع به شیوه‌یه‌کی ئەده‌بی، به‌چه‌شنی که ئە‌گه‌ر واقعی ده‌ره‌کی کاره‌ساتبار و ئالۆزه ئەم پرووداوانه له شیعی شیرکۆدا به شیوه‌یه‌کی ئەده‌بی نویندراونه‌ته‌وه و ده‌کارین بیژین واقعی ناوه‌کی له‌و شیعرانه‌دا جیا‌یه له واقعی ده‌ره‌کی، ئە‌گه‌رچی له سه‌ریشی دامه‌زراوه. بۆ نمونه هه‌ندی له‌و چه‌مکانه‌ی پینو‌ندیان هه‌یه به پرووداوه‌کانی واقعی ده‌ره‌کیه‌وه و له شیعی شیرکۆدا به شیوه‌یه‌کی هونه‌ریانه مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا کراوه بریتین له: نسکۆ، هه‌ره‌س، کۆچ و کۆره‌وه، شکست و ناو‌میدی، کیمیا‌بارانی هه‌له‌بجه، هه‌ژاری و هه‌تیوی.

زۆربه‌ی به‌ره‌مه‌کانی شیرکۆ له قۆناغی دوا‌یدا له پرووی قالبه‌وه ده‌چنه‌خانه‌ی شیعی درێژی گێرانه‌وه‌یه‌وه، به‌سه‌رنجدانی زۆر له‌سه‌ر پاراستنی مۆرک و تایه‌تمه‌ندیه‌کانی شیعی لیری‌ک و گرنگیدان به‌هه‌ست و خه‌یال. هه‌ندی ره‌خه‌گر ناوی شیعی چیرۆک‌نامیزیان لی‌ناوه. بۆ نمونه باخان ئە‌حمه‌د حه‌مه‌ئەمین له‌نامه‌ی ماستیره‌که‌یدا که تاوتوی شیعی گێرانه‌وه‌یی له‌به‌ره‌می چه‌ندین شاعیردا کردووه، شیعی شیرکۆ وه‌کوو به‌رچاو‌ترین نمونه‌ی شیعی درێژی چیرۆک‌ناسا پیناسه‌ کردووه (۲۰۱۴: ۷۵). شیرکۆ بیکه‌س بۆخۆشی پینی وایه جیا‌وازیه‌کی سروشتی له‌نیوان چیه‌تی شیعی کورت و درێژ له‌ئارا‌دایه. ئە‌وه له‌دیمانه‌یه‌که‌دا قامک ده‌خاته‌سه‌ر ئە‌وه‌ خاله‌ی که شیعی درێژ به‌هیچ شیوه‌یه‌ک نا‌کرێ به‌سه‌ر چه‌ندین به‌شی بچوو‌ک و سه‌ربه‌خۆدا دابه‌ش بکری. ئە‌وه پینی وایه شیعی درێژ وه‌کوو رۆمانیک وایه که سه‌رجه‌م پاژه‌کانی ده‌بی له‌پیناوه‌سته‌به‌رکردنی هاماویکی یه‌ک‌گرتوو‌دا ده‌ور بگێرن (۱۳۸۶: ۴۵).

له شیعی شیخوڏا قالبه کانی دیکه ی شیعر وه ک پوستره شیعر، رومانه شیعر، شیعی گپرانه وهی، قه سیدهی دریژ و ههروه ها ژانرگه لیککی وه ک شانؤنامهی شیعی دهییزین که هه ندیکیان وه ک پوستره شیعر و رومانه شیعر به داهینانی تاکه که سیی خوئی ئه ژمار ده کریین. له دواقوئاغه کانی شیعیردا، شیخوڏا به تاشکرا و داهینه رانه قالبیکی لیکدراو و کراوهی به ناوی دهقی والا به ره م هینا که له لاییکه وه وه کوو کویه ک چه ندین قالبی شیعی جیاوازی له خو گرتوه و له لایه کی تریشه وه هه ولی داوه وه کوو ده قیکی کراوه ئاراسته ی بکا که تیدا مانایه کی دیاریکراو چه قی نه به ستوه.

لایه نیککی دیکه ی شیعی شیخوڏا گرنگیدانه به دوری هیماکان که به گشتی به سه ر دوو به شی هیمای گشتی و هیمای تاکه که سیدا دابه ش ده بن. مه به ست له هیمای گشتی ئه و ناو و وینه و رووداوانه بؤ هه مووان ئاشنان و هه مووان وه کوو هیمایه کی کومه لایه تی له قه له می ده دن، که چی له هه مبه ردا، هه ندی هیمای تاکه که سیش که پونه ندییان به رابردوو و ژانی تایه تی خودی شاعیره وه هیه له به ره مه کانیدا ده رکه وتوون. شیخوڏا هینده وه ستایانه مامه له ی له گه ل هیمای تاکه که سییه کاندا کردوه که توانویه تی تا راده یه کی زور له گشتیکردنه وهی هیمای تاکه که سییه کاندا سه رکه وتوو بی. نمونه ی ئه و جوړه هیمایانه بریتین له بیوه ژن که دایکته تی، پشمه رگه که هه فالی نزیکی خو یه تی، یان په نج و ئازار و ئه زمونه تاکه که سییه کانی خوئی وه ک هه ژاری، هه تیوی، نه داری، ته نیایی، دووری، کوچ و مه نفا.

۵-۳-۳- ئاستی هزری

له پرووی هزری و واتایه وه سه رجه م شیعی شیخوڏا بیکه س هه لگری کومه له هه لوئستیکی به رچاوه سه باره ت به رووداوه گرنگه سیاسی و کومه لایه تییه کانی سه رده می ژانی روؤشنییرانه و شوړشگپرانه ی خوئی. به واتایه کی تر، که م پرووداوی سیاسی و کومه لایه تی میژووی روؤشنییری و سیاسی هاوچه رخ هیه له شیعی شیخوڏا بیکه سدا په نگی نه دابیته وه. هه ر ئه م گوته یه سه باره ت به ده رکه وتنی که سایه تییه گه و ره کان له شیعه کانیدا راسته؛ واته شیعی شیخوڏا لیاوانلیوه له ناوی شاعیران و میژوونووسان و سیاسه توانان و شوړشوانانی گه و ره ی کورد هه ر له دپرزمانه وه تا ئیستا. له پال ئه مانه شدا، مروث ده کارئ

پروبه پرووی نواندنه وهی جوگرافیای فهره‌ه‌نگیی کوردستان بیی له شیعی شییرکۆدا؛ واته کهم شار و ناوچهی گرنگی کوردستان هه‌یه شییرکۆ بیکه‌س ناماژهی بۆ نه‌کردین. شییرکۆ گرنگیه‌کی زۆر ده‌دا به و که‌سایه‌تی و پرووداوانه‌ی له لایه‌ن ده‌سه‌لاتی زاله‌وه خرابوونه په‌راویزه‌وه. ده‌رکه‌وتنی پروودا و که‌سایه‌تییه میژووویه‌کان له شییریدا و به‌خشیینی لایه‌نیکی زهینی به و پرووداوه میژووویانه و ناوه‌کیکردنه‌وهی ئه‌و پرووداوانه به چه‌شنی که ئه‌و پرووداوانه به‌شیکن له شییره‌که و شییره‌که‌ش به‌شیکه له و پرووداوانه. هه‌ر بۆیه‌ش ده‌رکه‌وتنی هاوکیشه‌ی نیوان خود و میژوو.

هۆنراوه‌کانی ئه‌م شاعیره مه‌زنه سه‌بارهت به کاره‌سات به شیویه‌کی قوولی داهینه‌رانه و شاعیرانه دارپژراون. شییرکۆ هه‌رگیز سه‌بارهت به و کاره‌ساتانه‌ی به سه‌ر کورددا هاتوون، به چاویکی ساده‌بینانه و پرووکه‌شیانه و سه‌رپیتی نه‌پروانیوه. کاریگه‌ریی هه‌ره‌سه‌هینانی شو‌رشی کورد له سالی ۱۹۷۵دا له سه‌ر شیعی شییرکۆ به چه‌شنی که پیش ئه‌و پرووداوه واتای گه‌شینی و ئاوات و هیوا و هه‌لچووون له شییره‌کانیدا زیاتر ده‌رده‌که‌وی، که‌چی پاش ئه‌و قوناغه به‌خۆداشکاو تاکه‌که‌سی و یان کۆیی و جه‌ماوه‌ری له شییریدا ره‌نگ ده‌داته‌وه. دووباره‌بوونه‌وه‌ی وینه‌ی کۆچ چ له پاش هه‌ره‌سی سالی ۱۹۷۵ و له قوناغه‌کانی تردا وه‌کوو کۆچی هه‌شتاکان و کۆره‌و و کۆچی پاش راه‌پین. ئه‌گه‌رچی هه‌ر چوار شه‌پۆلی گه‌وره‌ی کۆچ له کۆی به‌ره‌مه‌کانی شییرکۆ بیکه‌سدا ره‌نگیان داوه‌ته‌وه، به‌لام کۆچی یه‌که‌م، واته ئاواره‌بوون و په‌رته‌وازه‌بوونی کوردانی باشوور پاش ۱۹۷۵، وه‌کوو یه‌کیک له مۆرکه‌کانی ئاستی هزری له شیعی قوناغی کۆتایی ره‌وتی روانگه‌دا ئه‌ژمار ده‌کری.

له کاتیکدا ژماره‌یه‌کی که‌می ره‌خنه‌گران پینان وایه شیعی شییرکۆ بیکه‌س «به هه‌مان تیروانیی واقیعی ناو هزری کۆمه‌لگاو» ده‌نووسریت و ره‌نگدانه‌وه‌ی ئایدیۆلۆجیی زالی کۆمه‌لگای هاوسه‌رده‌می خۆیه‌تی (محمه‌د، ۱۹۹۴: ۷۵)، زۆربه‌ی توێژه‌ران له سه‌ر ئه‌و بۆچوونه پی‌داوه‌گرن که شیعی شییرکۆ هه‌لاتن بوو له ئایدیۆلۆجیی باوی سه‌رده‌م و ره‌خنه‌بوو له «دنیا‌ی داخراوی ئایدیۆلۆجی». بۆ نموونه ئاسۆ جه‌بار پیی وایه «شییرکۆ بیکه‌س به‌رده‌وام له هه‌ولی خۆده‌ربازکردن و شه‌ری هه‌مه‌ره‌نگدایه له‌ته‌ک ئایدیۆلۆجی و دنیا‌ی

داخراوی سیاست و کولتووری مه‌رگ و مالویرانی کۆمه‌لگای کوردی» (جه‌بار، ۲۰۰۲: ۸۵). شیرکۆ بیکه‌س بوخۆی به ئاشکرا باسی پتوه‌ندیی نیوان ئەده‌بیات و سیاسه‌تی کردوووه و له‌م باره‌وه ده‌لێت: «ئه‌گه‌ر سیاسه‌ت زمانی زانست بی‌ئه‌وه ئەده‌ب زمانی هه‌ست و نه‌سته و پتوه‌ندیی ئەده‌ب و سیاسه‌تیش پتوه‌ندییه‌کی دینامیکی و له‌یه‌ک‌دانه‌براهه، وه‌کوو پتوه‌ندیی دڵ و مێشک وایه» (۱۹۸۵: ۱۱۳). هه‌روه‌هاش، به‌ختیاره‌لی پیی وایه‌ له‌ نیو روانگه‌یه‌کاندا شیرکۆ له‌ هه‌موویان زیاتر سه‌باره‌ت به‌ گۆرانه‌کان رادیکال‌تر بوو (۱۹۹۹: ۲۲) و توانیویه‌تی به‌ره‌نگاریی یۆتۆپیای ئایینی و مارکسی و سه‌رمایه‌داری بپه‌ته‌وه (۳۸-۴۳). شیرکۆ له‌ به‌خشینی رواله‌تیککی نه‌ته‌وه‌یی به‌ گوتاری سیاسی و بزوتنه‌وه‌ی شوێرشگێرانه‌دا سه‌ره‌که‌وتوو بووه، به‌لام لایه‌نی جوانیناسانه‌ی به‌ره‌مه‌ شیعریه‌کانی قوربان‌یی بابه‌تی سیاسی نه‌کردوووه و ژماره‌ی شیعری ئایدیۆلۆجیکی که‌م‌تره.

یه‌کینکی تر له‌ مۆرکه‌ به‌رچاوه‌کانی شیعری شیرکۆ به‌تایبه‌ت له‌ قوناغی یه‌که‌می گه‌شه‌ی قوتابخانه‌ی روانگه‌دا بریتیه‌ له‌ گرتنه‌به‌ری روانگه‌یه‌کی ره‌خنه‌گرانه بو‌نه‌ک هه‌ر پرسه‌ ئەده‌بییه‌کان به‌لکوو ته‌نانه‌ت بو‌ بابه‌ته‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کانیش؛ به‌ چه‌شنی که‌ گرتنی هه‌لوێستی ره‌خنه‌گرانه‌ بووه‌ته‌ یه‌کێک له‌ تابه‌تمه‌ندییه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی شیعری شیرکۆ له‌ رووی هزریه‌وه. هه‌ر به‌ هه‌مان شیوه‌ش، شیعری شیرکۆ توانیویه‌تی دژی بنه‌ما سه‌قامگرتوو‌ه‌کانی پیکهاته‌ی سونه‌تی کۆمه‌لگای کوردی له‌و سه‌رده‌مه‌دا رابوه‌ستێ و هه‌ولێ ده‌دا له‌ عه‌قلیه‌تی خه‌له‌کی و حزبی دووریان بخاته‌وه و له‌ عه‌قلیه‌تی مۆدێرنی کۆمه‌لگای هاوچه‌رخ نزیکیان بکاته‌وه (په‌ئووف، ۲۰۱۱: ۳۳).

گرنگترین بنواتا‌کانی شیعری شیرکۆ بیکه‌س بریتین له‌ جوانی، ئاواره‌یی، تاراوگه‌ و دوورکه‌وتنه‌وه، کاره‌سات، هه‌ره‌س، کۆچ، ژن، سروشت و ئازادی. داهینانی ئەده‌بی له‌ به‌ره‌مه‌کانی ئەم شاعیره‌ له‌ هه‌شتاکانی‌شدا به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام و به‌ گوێره‌ی بنه‌واشه‌کانی قوتابخانه‌ی روانگه‌ درێژه‌ی هه‌بوو، به‌لام ئەم جاره‌ بنواتا‌گه‌لی نوێ جیی بنواتا‌ کۆنه‌کانیان گرت‌ه‌وه که‌ بریتییوون له‌ ئازادیخواری و نواندنه‌وه‌ی سروشت.

۱-۶- ناساندن

له ناوچه کانی کفری و ده وروبه ریدا، هه ندی شاعیری نو یخواز هه و لیان دا به شیوه ده برپیتیکی جیاواز پرسه کۆمه لایه تیه کانی تایهت به جفاکی کوردی له شیعردا ئاراسته بکه ن. له تیف هه لمهت ناسراوترین شاعیری قوتابخانه ی کفریه. هه لمهت به بلا وکردنه وهی هه ندی به رهه می وه ک خوا و شاره بچکۆله که مان (۱۹۷۰) و ئاماده بوون بو له دایکی و نیتیکی تر (۱۹۷۳) هاو پری له گه ل شاعیرانی تری قوتابخانه ی کفری بوونه مزگینیده ری بزافیککی ئه ده بیی بهر بلا و له ئه ده بی کوردیدا. فه ره اد شاکه لی (که پیشتر ناوی ئه نوهر شاکه لی بووه)، ئه حمه د شاکه لی، که نعان مه دحه ت، له تیف حامید و هیشام به رزنجی له ئه ندا مانی تری قوتابخانه ی کفرین. فه ره اد شاکه لی له سالی ۱۹۶۷ دا چهن د شیعی له رۆژنامه ی ده نگوباس و کاری میلیدا بلا و کرده وه. شاکه لی دوا بی له کتیبی پرۆژه ی کووده تایه کی نه پینیدا نووسی: «له سالی ۱۹۷۰ دا په نگو رووی ئه و گروو په ی که دواتر به گروو پی کفری ناسرا ورده ورده وه ک گه لآ له یه ک ده رکه وت» (۲۰۰۰: ۸۷).

هه لمهت له وتوو پیتیک له گه ل هه لۆ به رزنجیدا ده لی: «ئیمه له گروو پی کفری هه روا په مه کی کارمان نه ده کرد، بیگومان به به رنامه یه کی تیرو ته سه ل و به یاخیوو نیتیکی پرئا گادارییه وه کارمان ده کرد، بو ئه و مه به سه تش سوودی گه وره مان له شاعیرانی نو یخوازی عه ره ب و جیهان وه رگرتبوو» (۲۰۰۵: ۶۷). قوتابخانه ی کفری ئه گه رچی به یان نامه یه کی دیاریکراوی له ساته وه ختیککی دیاریکراودا بلا و نه کرده وه، به لام هه ندی له په خنه گران و ته نانه ت خودی له تیف هه لمه تیش چهن د شیعی ریکی ئه و سه رده مه ی له تیف هه لمهت (۱۹۷۰- ۱۹۶۹) به جو ره به یان نامه یه کی ئه و قوتابخانه یه له قه له م ده دن. ئه گه رچی یه که م گه راکانی بیچمگرتتی ئه م قوتابخانه یه ده گه رپتیه وه بو هاو رپیه تی نیوان چهن د خویند کاریک له خویندنگای ناوه ندیی کفری له سالی ۱۹۶۵.

له تیف هه لمهت یه کیکه له ده نگه دیاره کانی قوتابخانه ی شیعی ریکی کفری. ئه و له شیعی و ئه ده بی مندالانیشدا چالاک بووه و به م بو نه شه وه چهن دین خه لاتی وه رگرتووه. هه ندی له به ره مه کانی له ئه ده بی مندالاندا بریتین له: جوانترین دی، ده نگخۆشترین مه ل، هیلانیه کی تر، منال و چۆله که و گویدریژ و

پاشا. بهرهمهکانی تری له شیعر و پهخشاندا بریتین له: پرچی ئه و کچه په شمالی گهرمیان و کوستانمه، ئه و نامانهی که دایکم نایانخوینتته وه، وشه ی جوان گولگه گول، سروودی هه ژاران، به شه کانی دۆزه خ، گورگه کانی له تیف هه لمهت، میننه هه ر له سه ره تاوه بوو، ئه م پرووباره وشک ناکات، ئه م ژووره هیچی تیا نییه، ته بایی و مملانی نییو نایوان هاوولاتی هه له کته رو نییه کانی کوماری له تیف هه لمهت، ددانی پاشه پروژ وه ک ددانی جهنگ سپیه و دیوانی له تیف هه لمهت له سی بهرگدا.

۶-۲- نمونهی شیعی

سپیه ری چاوه ژهنگاوییه کان

شه و له چنگی ههنگاوه کانما هه چه میتته وه / به سه ر لقی ئاره زووه کانما / له له ره ی تاریکایی هیلانیه / هیلکه ون بووه کان دروست ئه کات / له گلینه ی ریگا لیژه کانا / چاوی مناله کان چاوه رییان ئه کردم / هرگای شه و کرایه وه / بو سه ر ئاگردانه که

بو ئه وه ی پشکوکانی باوه شین کات / ته می سته م قوولایی ته مه نی ئه و زامانه ن / که په نهجه یان نو قمی خوپی که فی یادگاره

با له سه ر سنگما ئه گری / له شه خته ی ئه م ساللا شتیکم دۆزیه وه / نهینیه ک له زگی ده ریاکاندا یه / گۆرانی ئه م به ندرکراوانه گه لی به جو شه / هه مو ریگاکان ئه گه رییم / هه موو سووچیک ئه پشکنم / بو ئه وه ی ئه و فرمیسکانه بدۆزمه وه که دوینی ونم کردن / وتیان داسی ته مه ن / سپیه ری ئاسمان دره و ئه کات / به لام من ئه لیم / رهنگی شه و گۆرانیه ک ئه لی

وشه کانی له ره گی خه م و شیله ی هه تاو / دروست کراوه / گیانه مه پرسه چو ن شه و توانی هه لگژیته کو لی دیواره کانا

چو ن نائومی دی ئه بیته کو تی ئه و ده ستانه ی / که له سه ر لیواری ژهنگنی / سالگاره مه بیوه کانا

له رتی سامناکی تاریکیان ئه خووسان / مه پرسه ناوم چییه / مه پرسه بو کو ی ئه رۆم / مه پرسه چی دروست ئه که م

لاپه ره کانم ژیانمه پینوسه کانم هاو رییمه / ئاسمانی شاره که م چاوه ریی هه تاوه

(٢٠١٤ : ٤٣-٤٤).

٣-٦- شیکاری شیوازاسانه

١-٣-٦- ناستی زمانی

له دهستیکی رهوتی بهرهمهینانی شیعریدا زمانی ههلمهت ههولئی دابران دهدا له گهل زمانی باوی شیعریی ئه و سهردهمه که لیرهده مه بهست زیاتر زمانی شیعریی گۆران-ه. گۆران له و سهردهمهدها، واته له شهستهکاندا، دهنگی زالی شیعی نوئی بوو و شیوازی زمانی بهرهمهکانی بالیان بهسهر زۆربهی ههولئه شیعییهکانی ئه و کاتهدها کیشابوو. شیعی له تیف ههلمهت، به تایهت له پرووی زمانهوه، واته له چهشنی ههلبژاردنی وشه و دهستهواژهدها، وهکوو یه کهم ههولئی جیدی دادهنری بۆ خۆدهره بازکردن له و زمانه زاله شیعییه. ههلمهت له یه کهم بهرهمهکانیدا زمانیکی نوئی به کار دههینیت. ئه و له سههه تادا له ژیر کاریگهیری دادائیزم و سورپالیزما بوو و گرنگی زۆری به نواندنهوهی ههست و سهرکەشی و ههلهچوون دهدا. ئه م تایهت مه ندییه زمانیانه به تهواوهتی له خوا و شاره بچکۆله که ماندا ههست پنده کری که یه کهم دیوانی بلاوکرارهی شاعیره. له قوناغهکانی دوایدا ئه م پهوته پروو له داکشان دهکا و زمانی شیعیرهکانی زۆر ساده و پهوان و و خۆمالیانه و ته نانهت جهماوه ریانهش ده بیته وه، به جوړی که لووتکهی شیعی ههلمهت له باری زمانییه وه هه مان دیوانی یه که مه. ئه و له بهرهمهکانی دوایدا نهیتوانی ئه و ناسته بهرزه ی بهرهمهکانی له پرووی زمانه وه تیپه پینتی. شیعی له تیف ههلمهت له پرووی وشه بژیرییه وه که لک له وشه ی دژوار و نامۆ یان ته نانهت وشه ی زارارهکانی تر وهرناگری، به لام ده رکهوتنی هیما تاکه که سییه کان له زمانی شیعی ئه ودا ده بینری. له لایه کی تریشه وه، به هوی نواندنه وهی دیالوگی که سایه تییه کانه وه شیوازی جهماوه ریانه ی که لکوه رگرتن له زمان له شیعیرهکانی قوناغی دوایدا به کار هینراوه.

٢-٣-٦- ناستی ئه ده بی

ئه گهرچی ناستی ئه ده بیی شیوازی شیعیرهکانی له تیف ههلمهت له قوناغی یه که مدها، واته له کو تایی شهسته کانه وه تا کو تایی ههفتاکان، بهرز و بهرچاوه،

به لām له قوناغی دواییدا زیاتر گزنگی ده داته ناوه روک تاکوو فورم. عه بدولا په شیو له نامه په کیدا بو له تیف هه لمهت نووسیویه تی شیعیری ئه و له و قوناغه دا «پره له ریشهی داربه پروو»، به لām داواشی لی ده کات «زورتر خه ریکی فورمی هونه ری بی» (که سنه زانی، ۲۰۱۴: ۳۷۳). ههروهها، سهید عه لی ساله حی، شاعیری به ناویانگی ئیرانی، شیعیری له تیف هه لمهت به «توفائاسا و به هیز» وه سف ده کات (۳۰۵). شیعیرهکانی له تیف هه لمهت له سه ره تاوه له پرووی فورم و پروخساره وه زور نوپخوازانه و تازه بوون، به لām له قوناغهکانی دواییدا له م باره وه پرووی له داکشان کرد، به چه شنئ که جیاوازیه کی زور له نیوان یه که م شیعیرهکانی هه لمهت و گوران له ئارادایه.

لایه نی زه نیی له شیعیری هه لمهتدا بهها و بایه خی زوری پی دراوه. ئه و له جیناوی یه که م که سی تاک که لک وهرده گری و له زوربهی هه ره زوری کاته کاندا ئه و جیناوه هه ر خودی شاعیره، واته له شیعیری هه لمهتدا پیرونی شاعیری و خودی شاعیر یه کده گرنه وه. له لایه کی تره وه، ئاماده بوونی سروشت له شیعیرهکانیدا وه کوو بوونه وه ریکی زیندوو و به هیز وه بهرچاو ده که وی و پروبه پرووی که سایه تیبه خشین به دیارده و ماکه سروشتیه کان ده بینه وه، به چه شنئ که هه ره موو به شه جیا جیاکانی سروشت وه کوو مرؤف ده ره که ون. لای هه لمهت ئه م که سایه تیبه خشینه به سروشت په هه ندیکی رۆحانی و مه عنه وی ده گریته وه.

مؤسیقای ناوه وه له یه که م ئه زمونهکانی شیعیری هه لمهتدا له ریگه ی ته کنیکه ئه ده بییه پیوه ندیداره کانه وه وه ک هاو نشینیی ده نگه کان، هاوشیویه بی و خوازه بایه خی پی دراره. ههروههاش، گرنگایه تی وینه ی خه یال کردی هونه ری له شیعیری هه لمهتدا سه رنجراکیشه. نیوانده قیتی له شیعیری هه لمهتدا به شیویه ک ده رکه وتوو که ته نانهت وه کوو لایه نی زالی ئه و شیعیرانه ش سهیر ده کری.

۶-۳-۳- ئاستی هزی

له تیف هه لمهت به ده نگینکی جیاواز و داهینه ری شیعیری هاوچه رخی کوردی داده نری. به سه رنجدان به وهی خاوه ن پاشخانینکی مه عریفه ناسانه و هزریی سه رنجراکیشه و په نگدانه وهی ئه فسانه و حه کایه ته فؤلکلوریکه کان له شیعیری

ئەودا وە بەرچاوە دەکەوێ. هەمیشە بیرۆکە تازەکان و لێکدانەوێ نوێی لە شیعەرەکانیدا ئاراستە کردووە. لە لایەکی ترەو، هەندێ جارێش زیرەکانە هەولێ گۆرینی کۆتایی هەندێ شاکاری ئەدەبی و ھۆننەوێی داو؛ لەوانە دەتوانین ئاماژە بۆ رۆمانی پیرەمێرد و زەریا نووسینی ئێرنیست ھیمینگووی بکەین کە پیرەمێردی چیرۆکە کە لە ھەلمەت لە کۆتاییدا لە جیاتی راوی ماسی، عاشقی کچی پادشای پەریان دەبیت.

لە شیعری لەتیف ھەلمەتدا لایەنی دەروونی و ناخی پێرسۆنا زیاتر دەرکەوتووە، ھەر بۆیەش لەبری باوەخدان بە واقعی دەره کی ھەولێ داوہ واقعی ناوہ کی زەینیەتی پێرسۆنا بنوێتتەوہ. لەتیف ھەلمەت لە شیعەرەکانیدا کەلکە لە زەینیەکانی خۆی بە شیوہیەکی تارادەھێک دابراو لە واقع دەردەخات. لە شیعری لەتیف ھەلمەتدا مەملانیی ناوہ کی، واتە شەری خود لە گەل خود، جیگای مەملانیی دەره کی، واتە شەری خود لە گەل بابەتی کۆمەلایەتی، دەگرێتەوہ. لە پرووی واتایی و ھزریوہ شیعری ھەلمەت توانیویەتی پەنجە بخاتەسەر ھەندێ لایەنی دەروونی کە لە شیعری ھاوچەرخێ کوردیدا زۆر بە دەگمەن پەنگیان داوہتەوہ. بۆ نمونە رەشینی، خەمۆکی، دلەراوکی، کەمایەسی، مەملانیی ناوہ کی خود، ھەستکردن بە شەرم، لەخۆنامۆیی و نەرگسییەت یان خۆشەیدایی ئەو خەسلەتە دەروونیانە پێرسۆنای شیعری لەتیف ھەلمەت پێکدەھێنن کە کەمتر شاعیریکی کوردی ئەو سەردەمە ھەولێ نواندەوێی داوہ. ھەر بۆیەش، باشترین مێتۆد بۆ خۆپندنەوہی وردی بەرھەمەکانی بریتیە لە بۆچوونە دەروونشیکارانەکان بە مەبەستی شروئە ی زیاتری خود و تاییەتمەندی و کیشەکانی.

ھەندێ لە تاییەتمەندییە شیوازناسانە و واتاییەکانی ئەم قوتابخانە بریتین لە زەقکردنەوہی جیاوازی و بەرامبەریتی ئیوان تاکەکەس و کۆمەلگا، گەرانیوہ بۆ پیشینە فەرھەنگیەکان و واتا ئاینیەکانی کۆمەلگای کوردان، خۆ دوورخستنەوہ لە ئاراستەکردنی پەيام و واتا رادیکال و سۆزاویەکان، گرنگیدان بە گیانی ھەلکردن و پیکەوہ ژیان، نواندەوہی چەمک و روانینی سۆفیگەرانی، گرنگایەتی مندال و مندالیتی، بیری مروئەخوازانە و دابینکردنی روانگەھەکی جیھانی بۆ مروئە.

لە پرووی کاریگەریی کۆمەلایەتی و گرنگیدان بە بنواتا و روانینە

شۆر شگپرانه کانشهوه، شیعی له تیف هه لمهت دهوری بهرچاوی هه بووه و ئەم لایه نهی شیعی هه لمهت له لایه ن به شیک له ره خنه گرانه وه وه پشتگوی خراوه. بۆ نمونه، دوکتۆر ئه رسه لان بایز له کتییی راگه باندنی شۆرش و بزوتنه وهی شیعی کوردیدا ده لئ شیعه کانی له تیف هه لمهت و شیرکۆ بیکه س به رده وام له لایه ن پشمه رگه وه له شاخ ده خویندرانه وه و به رده نگیان هان دها بۆ به شداریکردن له شۆرش (۲۰۰۱: ۶۳). بایز سه بهاره ت به یه که م نمونه کانی شیعی به ره نگاری دوا ی هه ره سه پینانی شۆرش له سالی ۱۹۷۵ دا پیتی وایه له رووی میژوو ییه وه یه که م شیعی به ره نگاری دوا ی هه ره س له لایه ن له تیف هه لمه ته وه بلا و کرایه وه (۷۰). هه لمه ت بۆ خووشی له سه ر ئەم رایه پیندا گره (۶۴).

۷- ئەنجام

گه رچی دوو قوتابخانه ی روانگه و کفری له رووی شیواز ناسییه وه له یه کتر جیاوازن و هه رکامیان خاوه نی مۆرکی زمانی و ئەدهبی و هزریی تایهت به خو یانن، به لام پینویسته ئه وه ش بگوتری که به ره مه می شاعیرانی سه ر به هه رکام له و قوتابخانه گه له دیسانه وه له رووی شیواز ناسییه وه جیاوازیان پیکه وه هه یه. بێجگه له مه ش ده کری سه رجه م به ره مه مه شیعییه کانی شاعیریکی دیاریکرا و له رووی شیواز ناسییه وه به سه ر چه ندين لقدا دابه ش بکری و ئەمه ش ده توانی پیشانده ری قوناغه لیکجیاوازه کانی کۆی ئەزموونی شیعییه ئه و شاعیره بی که گۆرانکاریان به سه ردا هاتوه؛ لیره دایه که شیوازی قوناغ و قوتابخانه له شیوازی تاکه که س جیا ده کریته وه (شه میسا، ۱۳۷۵: ۳۵۶).

له رینگه ی به راوردکردنی تایه تمه ندییه شیواز ناسانه کانی شیعی ئەم دوو شاعیره له هه ر سی ئاستی زمانی و ئەدهبی و هزریدا ده توانین به و ده ره نجامه بگه ین که شیعی شیرکۆ بیکه س زیاتر بووه ته هۆی ورووژاندنی ههستی خوینده ری ئاسایی و نوخبه و له رووی کۆمه لایه تیشه وه مه ودایه کی به رفراوانتری بریوه. ئەم هۆکارانه بوونه ته هۆی به ئەنجامگه یشتنی چه ندين توێژینه وه له سه ر شیعی شیرکۆ که ژماره یان له لیکۆلینه وهی شیعی شاعیرانی تر زیاتره. به لام لایه نی ته وا و زه یینی، ئاراسته ی ده روونی و مۆرکی ناوه کیخوازانه، مامه له ی تاکه که سیانه و په هه ندی سو فیانه ی شیعی له تیف هه لمه ت بوونه ته هۆی ئەوه ی که متر

سەرنجى خوينەران بە لای خۆیدا رابکیشی. ھەر بۆیەش ژمارەى توژینەوہ پىسپۆرانەکان لەسەر شیعری لەتيف ھەلمەت کەمترە لەوانەى لەسەر شیعری شيرکۆ بیکەس ئەنجام دراوہ.

پەوتى پەرسەندن لە پرووى زمان و شىوازی ئەدەبىيەوہ لە دوو قوتابخانەى کفرى و روانگەدا پىچەوانەى يەکتەرن، بە چەشنى کە لە روانگەدا دەستپىكى پەوتەکە جياوازیيەكى ئەوتۆى لەگەڵ شىوازی شیعری گۆراندا نەبوو و پاش چەند سال شىوازە رەسەنە ئەدەبىيەکەى روانگە دەرکەوت. شيرکۆ بیکەس بە کەلکۆەرگرتن لە خەيالى داھینەرانە و پىچەلپىچ بەلام ریکوپىک، لە چوارچۆیەى کى سىستماىک و ئۆرگانىکدا و بە بەکارھىنانى بازنەيەکى بەربلاوى وشە، شىەرگەلپكى بەرز و نەمرى پىشکەش بە خەلکى جىھان کرد. جياوازیيەکى گرنگى دیکەى شیعری شيرکۆ لەچاو بەرھەمى ھاوچەرخەکانى گۆرینى بەردەوامى فۆرم و قالب و وینەى شیعری. لە لایەکى ترەوہ، قوتابخانەى کفرى بە پىچەوانەوہ سەرھتا بە شىوہەکى زۆر جياواز لە شىوازی شیعری گۆران و بە شىوہى بەرچاو و بەھیز دەرکەوت، کەچى لە درىژەدا ئەو پەوتە لە پرووى گرنگىدان بە فۆرم و شىوازەوہ پرووى لە داکشان کرد و زیاتر لایەنى ھىماخوازانە و دەر و وینىيەکەى بەرجەستە بووہوہ.

لە پرووى رۆشنبىرىشەوہ، ئەگەرچى لە سەرھتادا لەتيف ھەلمەت بەھیز دەرکەوت، بەلام لە قۆناغەکانى تردا ئەمە شیعری شيرکۆ بیکەس بوو کە توانى بەردەنگىکى بەرفراوان بۆ خۆى دەستەبەر بکات. لە پرووى گرنگىدان بە تاکایەتییەوہ و دەرخستنى کەلکەلەکانى خودى شاعىر شیعری ھەلمەت لەچاو شیعری شيرکۆ سەرکەوتوو ترە. پەخنەى توند و رادىکال لە شیعری شيرکۆدا بە شىوہى ناراستەوخۆ و ئەدەبى دەردەکەوى. شيرکۆ بیکەس توانىوہتى بەرەنگارىى یۆتۆپىا ئایىنى و مارکسى و سەرمايەدارى بىتتەوہ، کەچى لە شیعری ھەلمەتدا بە ھۆى زالبوونى لایەنى خودى و تاکىتییەوہ کەمتر بەرجەستە بۆتەوہ و ئەمە شروڤەى کەلکەلە دەروونىيەکانى خودى شیعریيە کە لە بەرھەمى لەتيف ھەلمەتدا گرنگىى دراوہتى.

سه رچاوه کان

الف) کوردی

ئه حمه د حه مه ئه مین، باخان (۲۰۱۴). شیعری چیرۆکنا میز له دیالیکتی کرمانجیی خواروودا ۱۹۹۰-۲۰۰۰. نامه‌ی ماستیری به شی زمانی کوردی، زانکۆی سلیمانی. بایز ئیسماعیل. ئه رسه لان (۲۰۰۱). راگه یاندنی شوپش و بزوتنه وهی شیعری کوردی. سلیمانی: وه زاره تی رۆشنیری.

به رزنجی، هه لۆ (۲۰۰۵). پرسپاره کان هیشتا تینوووی وه رامن، به رگی یه که م. سلیمانی: چاپخانه‌ی چوارچرا.

بیستون (۱۹۸۵). روه به روه له سیبه ری چیدا: هه قه یه قین له گه ل شیکۆ بیکه سدا. چاپخانه‌ی شه هید ئیبراهیم عه زۆ له شاخ.

بیکه س. شیکۆ (۱۹۹۰). دیوانی شیکۆ بیکه س: به رگی یه که م. ستۆ کهۆ لم.

----- (۲۰۰۲) دیوانی شیکۆ بیکه س: به رگی یه که م. سلیمانی: چاپخانه‌ی پرژه، چاپی دووه م.

تاهیر به رزنجی، عه لی (۲۰۰۲). «نه رگسییه ت یان خود له شیعری له تیف هه لمه تدا». گۆفاری زانکۆی سلیمانی.

جه بار، ئاسۆ (۲۰۰۲). تازه گه ری: لیکۆ لینه وه یه که ده رباره ی تازه گه ری و دیوه نادیاره کانی قه سیده ی ره نگدانی شیکۆ بیکه س. سلیمانی: تیشک.

ره ئووف عه لی، لوقمان (۲۰۱۳). سه ره تایه که بو رۆمان و شیعری سه ره به سستی کوردی. سلیمانی: لاوه نند.

----- (ئا) (۲۰۱۶). «وشه ی فه ره نه نگی له شیعره کانی شیکۆ بیکه سدا». مجله‌ی جامعه‌ی الکرکوک للدراسات الانسانیة. ژ. ۳.

----- (بی) (۲۰۱۶). «یاخیسوون له شیعره کانی شیکۆ بیکه سدا: دیوانی ئیستا که چیک نیشتمانمه به نمونه». مجله‌ی جامعه‌ی الکرکوک للدراسات الانسانیة. ژ. ۶.

----- (۲۰۱۷) «سیمۆ لۆژیای ره نگ له شیعری شیکۆ بیکه سدا: دیوانی ره نگدان به نمونه». مجله‌ی جامعه‌ی التنمیة البشریة. س. ۳، ژ. ۳، ل. ۴۵۳-۴۸۲. ره ئووف عه لی، لوقمان و سامان محمه د عه لی (۲۰۱۵). «گوتاری پۆلیفونی له ده قه و الاکانی شیکۆ بیکه سدا». گۆفاری زانکۆی گه رمیان. ژ. ۶، ل. ۷۶-۱۰۰.

سه جادی، بهختیار (١٣٧٨). «قوتابخانه ئه ده بیسه کان له ئه ده بی کوردیدا، به شی سییه م: رۆمانتیزم». سیروان. س. ٣، ژ. ٢، ل. ١١.

سلویه عیسا، هاوژین (٢٠١٢). رهه ندی دهروونی له شیعه کانی له تیف ههلمه تدا. نامه ی دوکتۆرای ئه ده بی کوردی. زانکۆی کۆیه. شاکه لی، فه رهاد (٢٠٠٠). پرۆژه ی کووده تایه کی نه یینی. هه ولپیر: کوردستان، چاپی دووهم.

عومهر حه سه ن، مه ربوان و لوقمان ره ئووف عه لی (٢٠١٥). «کارنامه ی ناویشان له ده قه و الاکانی شیروکی بیکه سدا». مجلة جامعه الکوک للدراسات الانسانیة. س. ١٠، ژ. ٣، ل. ٢٢-٤٠.

عه لی، بهختیار (٢٠٠٢). «گه ران بو ماناکانی دیکه ی شیعر». رمان. ژ. ٧٢، ل. ١٣.

عیزه دین، سامان (٢٠٠٧). بنیاتی هونه ری له شیعه کانی له تیف ههلمه تدا. نامه ی ماستیری به شی زمان و ئه ده بی کوردی. زانکۆی به غداد. قادر حه سه ن، شادان (٢٠٠٥). بزوتنه وه ی روانگه و شیعی نوئی کوردی. سلیمانی: سه رده م.

قه ره داغی، عه تا (٢٠٠٠). گه ران به دوای ناسنامه دا. سلیمانی: سه رده که سه نه زانی، بو شرا (٢٠١٤). ئیتر له ده رگا نادات پۆسته چی. سلیمانی: غه زه لنووس.

محهمه د ئه مین قادر، محهمه د (کاکه ی فه لاج) (١٩٨٠). کاروانی شیعی نوئی کوردی، به رگی یه که م. به غداد: چاپخانه ی حسام، چاپی دووهم. محهمه د، ئاوات (١٩٩٤). «له باره ی زمانی شیعر و رۆشنیری سه رده مه وه». ئالای ئازادی. ژ. ١١٧.

----- (بی تا). «ره نگدان و پیکهاته ی ره نگ». ئاینده. ژ. ٢٨، ل. ٧٥-٧٠. مسته فاره سوول، عیزه دین (١٩٦٨). ریالیزم له ئه ده بی کوردیدا (الواقعیة فی الأدب الکردیة). بیروت.

ههلمه ت، له تیف (٢٠١٤). دیوانی له تیف ههلمه ت. سلیمانی: غه زه لنووس. ----- (بی تا). له «کفریه وه بو کۆتایه کان». مامۆستای کورد. ژ. ٣٠ و

(ب) فارسی و انگلیسی

ایرانزاده، نعمت‌الله (۱۳۹۰). «نظریه سبک در ایران: روش‌های سبک‌شناسی». فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، س. چهارم، ش. دوم (پیاپی ۱۲)، صص. ۱-۲۰.

بیکس، شیرکو (۱۳۸۶). «گفتگو با شیرکو بیکس». گوه‌ران (شماره‌ی ویژه‌ی شعرکرد). ش. ۱۵، صص. ۴۳-۴۸.

تباری، پیمان و دیگران (۱۳۹۵). «انعکاس اوضاع اجتماعی در اشعار شیرکو بیکس». پژوهشنامه ادبیات کردی. س. دوم، ش. ۳، صص. ۱-۱۴.

سجادی، بختیار (۱۳۹۴). ادبیات کردی در کردستان عراق بعد از ۱۹۷۰. پژوهشکده کردستان‌شناسی دانشگاه کردستان. طرح پژوهشی.

شمیسا، سیروس (۱۳۷۴). کلیات سبک‌شناسی. تهران: انتشارات فردوس.

----- (۱۳۷۵). سبک‌شناسی شعر. تهران: فردوس، چاپ دوم.

کن‌دال، نزان و دیگران (۱۳۷۹). کردها. ترجمه ابراهیم یونسی. تهران: روزبهان، چاپ سوم.

کوچرا، کریس (۱۳۷۷). جنبش ملی کرد. ترجمه ابراهیم یونسی. تهران: نگاه، چاپ دوم.

مک‌داول، دیوید (۱۳۸۳). تاریخ معاصر کرد. ترجمه ابراهیم یونسی. تهران: پانیند، چاپ دوم.

Kreyenbroek, Philip and Stefan Sperl (1992). ed. *The Kurds: A Contemporary Overview*. London: Routledge.

Leezenberg, Michiel (2011). "Soviet Kurdology and Kurdish Orientalism". *The Heritage of Soviet Oriental Studies*. Kemper, Michael and Stephan Conermann, ed. London: Routledge. .

